బాల—అమ్మా! దుఃఖపడఁబోకు. పాపాత్ముఁడయిన యీకాలకౌశికుని పేరిప్పుడేల యుచ్చరించెదవు? వాని పేరు విన్నఁ బాపమువచ్చును. కటకటా! ఆపాపిమూలమున నేకదా నవమన్మథుని వంటి యీబాలకునికీలువంటిగతి పట్టినది! ఓకౌశికా! ఇప్పుడయిన నీకు సంపూర్ణసంతోషము కలిగినదా?

చంద్ర—ఓవిప్రబాలకా! కాలకౌశికుని నిందింపఁబోకుము. మాభాగ్యమిట్లుండఁగా నతఁడేమి చేయఁగలఁడు? ఓలోహితా! దుఃఖమాఁపుకొందమనన్నను నాగక మహాసముద్రమువలె లోపలి నుండి పొరలిపొరలి వచ్చుచున్నది. (అని యేడ్చుచున్నది.)

బాల—అమ్మా! అడలఁబోకుము నీయరణ్యరోదనమువిని యిక్కడ నిన్నోదార్చు వారెవ్వరున్నారు? సహించుకొమ్ము. అగ్నిహోత్రమువలెనే దుఃఖమును స్వాశ్రయమును దహించును. ఈయర్ధరాత్రమున నీస్మశానభూమిలోఁ దడవు నిలువఁగూడదు. వేగిర మీతని కగ్నికార్యముచేసి పట్టణమునకుఁ బోదము లెమ్ము.

చంద్ర—ఓవిప్రబాలకా! రాత్రి చీఁకటిలో మిక్కిలి నిన్నాయాసపెట్టినాను. క్షమింపుము. నాయేలిక సానియయిన కలహకంటకి నన్నంపుట కాలస్యము చేసినందున నిన్నీనిశీథవేళదాఁక నిలుపవలసి వచ్చినది. నీవు గాఢాంధకారములో మహారణ్యమార్గమున నన్నుఁ గొనివచ్చి యీకుమారుఁడు పడియున్న చోటు చూపి పుణ్యము కట్టుకొన్నావు. నీఋణము నేను దీర్చుకోలేను. నేను జేయఁగలిగినది కృతజ్ఞతాపూర్వకమయిన నమస్కార మొక్కటి చేసెదను. దాని నంగీకరించి యింటికడ నీతల్లిదండ్రులు నీనిమిత్తమయి యడల కుండ వేగముగా నిల్లుచేరుము. గుడ్లగూబలు తొఱ్ఱలు వెడలివచ్చి కూయుచున్నవి; పాములు బుసకొట్టుచున్నవి; నక్కలరచుచున్నవి. త్రోవలో భయపడక పదిలముగా నింటికిఁ బొమ్ము.

బాల—ఇవి యన్నియుఁ బిఱికివారికి భయము పుట్టించును గాని నావంటివానిని జడిపింపలేవు. అర్ధరాత్రమునఁ బుత్రశోకాతురవైయున్న నిన్నీ నట్టడవిలో నొంటిగా దిగవిడిచి నేనెట్లు పోగలను? పరమ పాపాత్ములైన యాకలహకంటకి పుత్రుఁడడవిలో మడిసెనన్నను నిన్ను విడిచిపెట్టక కానిమాట లాడి దుఃఖసముద్రములో నున్న నీచేతఁ బనిచేయించి యెంత చేసినది? అడవిలోఁ బడియున్నకొడుకు నొక్కసారి చూడనిచ్చి పుణ్యము కట్టుకొమ్మని నీవు దీనత్వముతోఁ బ్రార్థించినప్పుడాదుష్టురా లాడినదుర్భాషలు నామనస్సు నిప్పుడును వేధించుచున్నవి. తెల్లవాఱినతరువాత నేనీ నీచురాలితులువతనమును నాసహపాఠులయిన బ్రహ్మచారులతోఁ జెప్పి నేనును వారును జేరి యెట్లు పగతీర్చుకొనెదమో నీవే చూచెదవు.

చంద్ర—ఓవిప్రబాలకా! నీకు నమస్కారము చేసెదను. నానిమిత్తమయి మీరావి! పఘామినిమీఁద నెంతమాత్రమును దుడుకుతనము చూపఁబోకుఁడు. నేనామెకు శరీర మమ్ముకొన్న దానను. దాసురాలనయియున్న నన్నామె కానిమాటలాడి యయినను బని తీఱినతరువాత విడిచిపెట్టినందుకే సంతోషపడవలెను.

బాల—అమ్మా! నీవుపుత్రశోకములో మునిఁగియున్నప్పుడు—

చంద్ర—పుత్రశబ్దోచ్చారణముచేత దుఃఖము పొరలిపొరలి వచ్చుచున్నది. నేనీదుఃఖమును సహింపఁజాలను. ఇప్పు డీవృక్షమున నురిపెట్టుకొని ప్రాణములువిడిచి శీఘ్రముగాఁ బోయి పరలోకమున నాపుత్రునిఁగలిసికొనెదను. హర హరా! ఎంతపాపపుఁదలంపు తలఁచితిని! ఇక్కడ రజ్జుబంధముచేతఁ బ్రాణహానిచేసికొన్నపక్షమున నన్నుఁగొన్న బ్రాహ్మణుని వంచించినదాననగుదును. అంతేకాక యాత్మహత్య నరకహేతువనియుఁ బెద్దలు చెప్పుదురు—ఓపుత్రకా! నన్నుఁ

గన్నతండ్రీ! నాతొడలమీఁద మోపెడునీశిరము నీకటికి నేలను మోపుచున్నావా? (అని కొడుకును క్రింద దింపి కూలఁబడుచున్నది.)

బాల—(పడకుండఁ బట్టుకొని) అమ్మా! మూర్ఛిల్లబోకుము. దుఃఖము మ్రింగి ధైర్యము తెచ్చుకొమ్ము.

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) ఓతండ్రీ! నేనెట్లు దుఃఖ మాపుకోఁగలుగుదును? హా! కుమారా! హా! లోహితాస్యా! నీపాలిటి కకాలమృత్యుదేవతయయివచ్చిన యాకాలసర్పము నిన్నుఁ గాటువేసినప్పుడు విషమెక్కి సర్వాంగములును నిర్వేదింపఁదల్లడిల్లి నన్నుఁదలఁచుకొని యెంతపరితపించితివో గదా! హాపుత్రకా! నిత్యమునుగన్నులముందఱ సంపూర్ణపూర్ణిమాచంద్రునివలె నీముద్దుమొగముకానఁబడుచుండఁగా భర్తనుబాసి యున్నదుఃఖమును మఱచియున్న నన్నగాధమైన శోకసముద్రములో ముంచి విడిచిపోయితివా? కటకటా! నాకింకదిక్కెవ్వరున్నారు? పుష్పసుకుమారములయిన యీబాహువులతో దేహము చల్లఁగా నన్నెవ్వరింక గాఁగిలించుకొందురు? తేనియలొలుకు ముద్దుపలుకులతో నావీనులకు విందులు గొలుపువా రెవ్వరు? ఓకుమారా! నామాటలకు మాఱు పలుక వేమి? (అని పెద్దపెట్టున నేడ్చుచున్నది.)

[అప్పుడు వీరదాసు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

వీర—(చెవియొగ్గి యాలకించి) ఈశ్మశానభూమిలో నేదో రోదనధ్వనివినఁబడుచున్నది. కంఠస్వరము చూడఁగా స్త్రీకంఠము వలెనున్నది. ఈయర్ధరాత్రివేళ నెవ్వరిక్కడ నేడ్చుచుందురు? నేను బోయి విచారించి వచ్చెదను—ఓమధుదాసా! నీవాయార్తనాదము వినుచున్నావా? ఏమి! మధుదాసుఁడుత్తరము చెప్పకున్నాఁడు! వీఁడు నిద్రపోయినాఁడు కాఁబోలును. ఒకవేళ తనపేరు సార్థకమగునట్లుగా మధుపానముచేసి మత్తెక్కి యొడలు తెలియక పడిపోయినాఁడేమో!

(అని చేరువకుఁ బోయి) మధుదాసా! మధుదాసా! (అని లేపుచున్నాఁడు.)

మధు—(ఉలికిపడి లేచి) నేను జాగరూకుడనయి కావలి కాచుచున్నాను. ఇట్లు స్వామికార్యతత్పరుడనైయున్నప్పుడు వేయేండ్లయినను నాకంటికి నిద్రరాదు.

వీర—(తనలో) వీఁడు మత్తుగొని యవ్యక్తప్రలాపములు చేయుచున్నాఁడు. తప్పఁద్రాగియేయుండును. (ప్రకాశముగా) మధుదాసా! నీవు మత్తుగొనియున్నావు. సురాపానము జేసినావా?

మధు—అయ్యా! మీపాదములతోడు! నేనీసాయంకాల మొక్కచుక్కయయినను గల్లు చవిగొనలేను. మీరు చేసిన బోధనుబట్టి యిఁక సురాపానము చేయరాదని వ్రతముపట్టి యీసాయంకాలమునుండి మానుకొన్నాను. నాకున్న యీమత్తుస్వాభావికముగా నున్నదే కాని కల్లువలనఁ గలిగినది కాదు.

వీర—కానిమ్ము. ఈచేరువ నామత్తివంక నెవ్వరోరోదనము చేయుచున్నారు. నే నక్కడకుఁ బోయెదను. నీవు దీపము వెలిఁగించుకొని శీఘ్రముగా రమ్ము.

మధు—మీవెనుక నే వచ్చెదను బొండి. నాకాయేడుపిప్పుడు వినఁబడుచున్నది. ఇంతవఱకును నిద్రలో వినఁబడినదే కాదు. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

వీర—(కొంచెము నడిచి) ఈనడిరేయి యిక్కడ రోదనము చేయుచున్నవారెవ్వరు?

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) అయ్యా! నేనీపట్టణములో నుండెడియొక బ్రాహ్మణుని దానిసదానను: నాపేరు గంసనారి.

వీర—నీవీరీతిగా నర్ధరాత్రసమయమున నొంటిగా నీపరేత నిలయమున కేతెంచి యేల యేడ్చుచున్నావు?

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) అయ్యో! నాపుత్రుడు వీడుఫలస మిత్కుశాహారణార్థ మడవికి వచ్చి యాకులు కోయుచు సర్పదుష్టుడై ప్రాణములువిడిచినాడు.

వీర—అయ్యో! పాపము నీ కిప్పుడెంతయాపద వచ్చినది! తరువాత—

చంద్ర—(గద్గదస్వరము తో)పిడుగువంటి యీవార్తను వెంటఁ బోయిన బ్రాహ్మణబాలకులు వచ్చి చెప్పఁగా మొదలునఱకినకదళీ తరువువలె నేలఁగూలికొంతవడికిఁ దెప్పిఱిలి విలపించుచు, పరాధీననయి యుండుటచేత వెంటనే వచ్చిపుత్రశవమును జూచుటకైన వలనుపడక నాయజమానురాలు చెప్పినపనులన్నియుఁ జేసి యామెనిద్రపోయిన తరువాత నీవిప్రకుమారునిఁతోడుగాఁగొని వెదకుకొనుచువచ్చి యడవిలో నీకుమారుని శరీరము పొడగన్నాను.

వీర—కటకటా! నీయజమానురాలెంతకఠినచిత్తురాలు!(తనలో ఈ మెమాటలు వినఁగా నామనస్సులో నాపుత్రుడుపోయినట్లుదుఃఖము కలుగుచున్నది. స్పష్టముగా వినఁబడకపోయినను నాకీమెకంఠస్వరము మున్నెన్నఁడో విన్నదానివలెగూడఁ గొంచెము పొడకట్టుచున్నది.

చంద్ర—(గద్గదస్వరముతో) ఆమెనిద్రనుండి మరలలేవక మునుపే యీబాలునకు దహనసంస్కారముచేసి యిల్లుచేరి మరలఁ బనులు చేయుటకయిపోవలెను. ఓమహానుభావా! నీవు నాకీపనికిఁ గొంతతోడుపడవలెను.

వీర—నీవు కాటిమూడ తెచ్చినావా? సొద పేర్పఁదగినంత చోటికొక్కమాడ యియ్యవలెను. ముందుగా నారెండురూప్యములును నాచేతిలోఁబెట్టి తరువాతదహనవిషయమయి మాటాడుము, అప్పు డగ్నిసంస్కారవిషయమున నేనునీకుఁగావలసినంతసాహాయ్యము చేసెదను.

చంద్ర—ఓదయామయా! నే నిప్పుడు నిఱుపేదరాలనయి యున్నదానను. నాకిక్కడ నెవ్వరును దిక్కు లేరు: కడుపు కూటికయి యొకరికి శరీరమమ్ముకొని పరుల పెట్టుపోఁతలకు లోనయి పరాధీనురాల నయి యున్న నాకు మాడ ఎక్కడనుండి వచ్చును? గతిమాలి యున్న నన్ననుగ్రహించి యీబాలుని యగ్నిసంస్కారమునకయి బారెఁడు నేలను ధర్మార్థముగా దయచేయుము.

వీర—నే నిక్కడ మోమోటపడి యూరక గోద పేర్పనిచ్చినపక్షమున నాకు స్వామిద్రోహము సంభవించును. మాడగొనక మూరెఁడు నేలనైనను నేనియ్యఁజాలను.

చంద్ర—(కన్నులనీరు కార నార్తస్వరముతో) హాకుమారకా! సార్వభౌమత్వము పొందవలసిన నీకెంతగతి పట్టినది! హా దైవమా! సప్తసముద్ర ముద్రితమయిన సమస్తధాత్రియు నేలుచుండెడు చక్రవర్తిపుత్రుఁడు బారెఁడు నేలకు నోచుకోకబోయెనుగా! కటకటా! కాలవక్రత నేమనవచ్చును?

వీర—(తనలో) అక్కటా! ఈమె మాటలు శూలములవలె నాటి మనస్సునకు నొప్పి కలిగించుచున్నవి. ఈమె పలుకుబడి చంద్రమతి దానిని కొంత పోలియున్నది. ఈబాలుడు లోహితాస్యుఁడు కాఁడుగదా! మధుదాసుఁడు దీపము వెలిగించుకొని వచ్చుచున్నాఁడు. ఆదీపకాంతి నన్ను శోకాంధకారమున ముంపకుండును గాక! (ప్రకాశముగా) ఓకాంతా! దైవము జేసినదాని కేల చింతిల్లెదవు? వేయేడులు దుఃఖించినను పోయినవాఁడు మరల లేచిరాడు. నీయేడుపు చూచి దాక్షిణ్యము వహించి నేనిప్పుడు మాడవిడచిపెట్టరాదు. నీమెడలోని మంగళసూత్రమునందున్న బంగారు తాళిని విక్రయించి యైనను మాడ తెచ్చి యిచ్చి దహన క్రియకుఁబూనుము.

చంద్ర—(దుఃఖముతో తనలో) ఇది నాప్రాణనాథుని కంఠ నాదమువలె నున్నది, కటకటా! హా పాపపుఁగన్ను లేమి చూడనున్నవో ఓహృదయమా! నీవింతటి దైనను సహస్ర ఖండములుగాక వజ్ర కాఠిన్యము వహించుచున్నావేమి! ఇతఁడు నా ప్రాణేశ్వరుఁడే కాక పోయినయెడల, పతివ్రతనైన నాకంఠమునందలి శతమానము పరుల కెట్లు నేత్రగోచరమగును? సందేహము లేదు! ఇతఁడు నాప్రాణవల్లభుడే. దీపపు వెలుతురున స్పష్టమయినది. అయ్యో! ఇప్పుడితఁడెంత మాఱిపోయినాడు! (ప్రకాశముగా) ఓమనోవల్లభా! తొల్లినీయూరు తలమున నిద్రపోయెడు లోహితాస్యుఁడీభూమితలమున దీర్ఘనిద్ర పోయియున్నాఁడు చూడుము.

[దీపము పట్టుకొని మధుదాసుఁడు ప్రవేశించుచున్నాడు.]

మధు—ఇదియేమి! నేను దీపము గొనువచ్చుచున్నప్పటి కీవీర దాసుమూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు! (అని యాతనిని పట్టుకొనుచున్నాఁడు)

వీర—(కూలఁబడుచున్నాడు.)

చంద్రి—ఓప్రాణనాథా! మూర్ఛిల్లబోకు. ఓసార్వభౌమా! నీకిప్పు డీరుద్రభూమియే రాజ్యమయినదా? ఈకఠినశిలయే హంసతూలికాతల్పము లయినవా?

వీర—(తెప్పిఱిలి నిట్టూర్పువిడిచి) హా పాపపుదైవమా! మంద భాగ్యుఁడనైన నాకాపదలమీఁద నే యాపదలు తెచ్చుచున్నావా? హా! కుమారకా! చేరవచ్చి కౌఁగిలించుకొని నాకొక్కసారి ముద్దియ్య వేమి? ఇఁక నాతొడలమీఁదఁ గూరుచుండి యమృతరస మొలుకు ముద్దుపలుకులతో నాకుఁ గర్ణోత్సవ మెవ్వరు చేయుదురు? ముం దెప్పుడో మాకుఁ దిలోదకము లిచ్చి సుగతి కల్పింతువని యాశ పడియున్న మేమే యీాకన్నీటితో నీకిప్పుడు తర్పణము చేయవలసి వచ్చినదా?

చంద్ర—ఓప్రాణనాయకా! ఊఱడిల్లుము. నీవుపుత్రమోహమునువిడిచి శీఘ్రముగా దహనసంస్కారముజరుగుమార్గముఁ జూపుము. నేను శీఘ్రముగాఁ బోకపోయినయెడల విప్రాంగన నామీఁదఁ గోపపడును.

వీర—(తనలో) అయ్యో! నేనిప్పుడు పుత్రశోకములో మునిఁగి స్వకృత్యమును మఱచుచున్నాను! (ప్రకాశముగా) ఓ యిల్లాలా! నేనిక్కడ సుతుఁడని చూచి మోమోటపడినయెడల ధర్మహానిసంభవించును. కాఁబట్టి నీవిప్పుడు శీఘ్రముగాఁబోయి నీప్రభువైన బ్రాహ్మణుని వేఁడుకొని యొక్కమాడను దెచ్చుకొమ్ము. పొమ్ము.

చంద్రి—హా! తండ్రీ! నిన్ను నేనెట్లు విడిచిపోఁగలను? నవమాసములుమోచి కని కష్టపడి యిన్నాళ్ళునుబెంచినది నిన్నీ కాశీకాపురమున కప్పగించుకొఱకా! నీవెప్పుడో సమస్తయిశ్వర్యములను బొంది నన్ను సుఖపెట్టుదు వనుకొంటిని గాని యిట్లగుదువని కలలోను దెలిసికొనఁ జాలనైతిని. జన్మనక్షత్రమును గ్రహఫలమును జూచి జ్యోతిష్కులు దీర్ఘాయుష్మంతుఁ డగుననిరి కాని యల్పాయుష్కుఁ డవగుదువని చెప్పరయిరి. ఓ గ్రహతారకాదులారా! మనుష్యులవలె మీరును నన్ను మోసపుచ్చుచున్నారా?

వీర—ప్రాణేశ్వరీ! నీకీ వెఱ్ఱిభ్రమ లేటికి? ఫలాపేక్షతోఁ బలికినజోస్యులమాటలను నమ్మి యిప్పుడేల యిమ్మలించెదవు? గ్రహములెక్కడ? ఫలములిచ్చుటెక్కడ? మన కార్యములఫలమును మన మనుభవించునప్పుడు మనదోషములకయి ప్రాణములేని సూర్యచంద్రాదిగ్రహములను నక్షత్రములను దూషించిన ఫలమేమి? వేగిరముపోయి మాడను దెచ్చుప్రయత్నము చేయుము.

చంద్ర—(లేచి) నాకు నడవఁ గాళ్ళురాకున్నవి; శరీర మవశ మగుచున్నది ఏమిచేయుదును? నామనస్సున కున్నచొరవ కాళ్ళకు లేకున్నది. ఓకుమారా! నాపాలిఁటి పుణ్యరాశివలె నీవు కన్నుల యెదుటనుండఁగా నెన్నికష్టములువచ్చినను నిర్విచారముగా నుండఁ గలిగితిని. ఇఁక నెట్లుందును? నీరూప మెక్కడఁజూతును? నీవు వత్తువని యెక్కడ నెదురుచూతును? నిన్నేలాగున మఱచిపోఁదును? ఇఁకఁ బోకతీఱదు. నాతండ్రీ! పోయివత్తునా? (అని నడుచుచున్నది.)

విప్రబాలకుఁడు—అమ్మా! రమ్ము. నేనుదారి చూపెదను.

చంద్ర—(రెండడుగులు నడిచి) కాళ్ళు ముందుకు సాగుచున్నను మనస్సు వెనుకకు లాగుచున్నది. నే నెట్లుపోఁగలను? ఓయీశ్వరుఁడా! ఈరాత్రి యేలాగుననైన నగ్ని కార్యము జరిగి ప్రభాతమగులోపల నేనిల్లుచేరి బ్రాహ్మణగృహిణికిఁ బరిచర్య చేయునట్లు చేయుము. (అని తిరిగి తిరిగి చూచుచుఁ బోవుచున్నది.)

వీర—(లోహితాస్యునివంకఁ జూచి దుఃఖముతో)

ఉ. అకటకటా! కుమార! చతురబ్ధిపరీతమహీతలం బకం
టకముగ నేలినట్టిప్రకటప్రతిభుండగుచక్రవర్తి పు
త్రకునకు నీకుఁ బ్రేతవసుధాస్థలిలోపల మూడుమూళ్ళ నే
లకును ముహూర్తకాలము నలంతిస్వతంత్రత లేక పోయెనే! 6

క. పటుతరనానాసుఖచయ
ఘటనాచణచక్రవర్తి గర్భమునమహో
త్కటజననముఁ గనఁ గాంచియుఁ
గటకట నీ కడవిపాలు గావలసెనుగా?

మధు—ఓవీరదాసా! నీవాఁడుదానికన్నను బేలతనమును వహించుచున్నావు! ఆఁడుది ధైర్య మవలంబించి యింటికిఁ బోయినప్పుడిక్కడఁ గూరుచుండి వావిడిచి విలపించుట నీవంటిమగవానికిఁ దగునా?

వీర—ఓమధుదాసా! నీవేమో యనుచున్నావు. జల్లెడలోఁ బోసిననీటివలె నీమాటలు నామనస్సున నిలువకున్నవి. హాకుమారా!

సీ. తతహంసతూలికాతల్పంబునకు జేర్చు
మృదుతర దేహమా యిది కుమార
కమ్మసంపెఁగనూనె కడు రాచి పెంచిన
ముంగురులా యివి ముద్దుకుఱ్ఱ
నవరత్నమయభూషణంబులఁ బెనగొన్న
హస్తంబులాయివి యనుఁగుపట్టి
చిఱుగజ్జియలుమ్రోయఁ జెలఁగొప్ప
నడయాడుచరణంబులాయివివరకుమార
గీ. నేలఁ బొరలాడుచును బెనుధూళి గ్రుంగి
తాఱుమాఱుగఁ బడి చెల్వు తప్పియున్న
నీదుకోమలాంగకము లీనేత్రములును
గాంచి యెట్లోర్తురా ననుఁగన్నతండ్రి.

మధు—ఓవీరదాసా! ఊఱడుము. నీ విట్లు దుఃఖపడుచుండఁగా నీభార్య వచ్చినయెడల నామె మఱింతదుఃఖపడును.

వీర—నాకిఁక నెక్కడిశాంతి? ఓచంద్రమతీ వివిధచిత్రరత్నభూషణ, భూషితురాల వైయుండు నీకలంకారార్థము కాకపోయినను బాలుని దహనసంస్కారార్థమిచ్చుటకైన నేఁడొక్కచిన్నవగ లేకపోయెనుగా? ఎటువంటి దివ్యరత్నాలంకారములును నీసుందరాంగముల కలంకారములు కాఁజాలవని నేనెఱుఁగుదును.

ఉ. ఆరమణీయకోమలతరాంగములందిడ హేమమణ్యలం
కారము లేల? కేవలవికారము లౌటకుఁ గాక! కేకికిన్
వేఱుగవన్నె లేల? జిగపీడిన కాకికిఁ గాక? పైపయిన్
భూరి మెఱుంగు లేటికి నభోమణికి న్వలె న్మహిన్? 8.

మధు — ఐనను స్వర్ణరూప మయిన ధనమునకంటె సౌందర్య ధనమునే యౌవన మదాంధు లగుదొంగ లధికముగా నాశింతురు. కాఁబట్టిదానిని గాపాడుటకయి పురుషుఁడు సర్వదా కష్టపడవలెను. స్త్రీలును స్వభావచంచలురాండ్రుసుమా!

వీర — స్త్రీలుచంచలురాండ్రనియుఁగఠినురాండ్రనియుఁబురుషులు నిష్కారణముగా దూషింతురు గాని నిజమది కాదు. స్త్రీలు స్వభావము చేత మంచివారును దయాధిక్యము కలవారు నని యనుభవముచే నెల్లవారికినిఁ దెలియును. కుత్సితులకు మాత్రము వారు కుత్సితురాండ్రుగాఁ గానఁబడుదురు.

ఉ. అద్దములట్ల స్త్రీలహృదయంబులు స్వచ్ఛములా యనంగ; నే
పొద్దును జెంతల న్మెలఁగుపూరుషపాళికి నాత్మచిత్తము
ల్పెద్దయు వానిలోఁ బ్రతిఫలించుచు నుంట. నిజాత్మలం బలెం
దద్దయు దోఁచుచుండు వనితాహృదయంబులు వారివారికిన్ 9.

హా! నిర్మలహృదయా! చంద్రమతీ! నామూలమున నీకెట్టిపాట్లు సంభవించినవి.

మధు — వీరదాసా! చూడుచూడు. రాజభటులెవ్వరినో యిటకుఁ దీసుకొనివచ్చుచున్నారు, ముందు వచ్చుచున్నవాఁడు మన పురి పెద్దతలారి యయిన భీషణుఁడు. అతనివెనుకకు మనస్వామి యయినవీరబాహుని ప్రధానసేనకుఁడు తామ్రమాక్షుఁడుకూడ నున్నాఁడు. వారివెనుక దూరమునఁ బౌరజనులు గుంపులుకూడి వచ్చుచున్నారు. అదిగో తూర్పు తెల్లవారుచున్నది.

వీర — ఏమియీవింత! రాజాజ్ఞ చేత నెవంరినైన శిరశ్ఛేదము చేయించుటకయి రాజభటులు తీసుకొనివచ్చుచున్నారాయేమి! అప్పుడే తిన్నగాఁ బ్రభాతము కాకమునుపే రా జెవ్వరికి మరణశిక్ష విధించియుండెను? ఆవచ్చెడివారిలో జంద్రమతికూడ నున్నట్లున్న దే! హాదైవమా! ఇప్పుడేమి పాపపుమాట వినవలసివచ్చునో!

[అప్పుడు చంద్రమతిని వెంటఁగొని భీషణుఁడును తామ్రాక్షుఁడును మఱికొందఱు రాజభటులును ప్రవేశించుచున్నారు.]

భీష—ఓవీరదాసా! ఈపట్టణమేలెడి మహీపాలుని ముద్దుల బాలుని రత్నాలంకారముల నిమిత్తమయి వధించిన యపరాధమున కయి యీయింతిని శిరశ్ఛేదము చేయింపుమని రాజుగారు విధించినారు.

తామ్ర—వీరదాసా! స్త్రీహత్యయని చూడక శిశుహంతకు రాలయినను యీఘోరపాతకురాలిని నీ చేతులతో శిరఃఖండనము చేయుమని మనస్వామి యయిన వీరబాహుఁడు నీకాజ్ఞాపించినాఁడు.

వీర—(నలువంకలుఁజూచి దిగ్భ్రమతో) ఇదియేమి! నేని ప్పుడు కలఁగనుచున్నానా? మేలుకొనియున్నానా? ఇది యింద్ర జాలమా? సత్యమా? నేను హరిశ్చంద్రుఁడ నగుదునా కానా? నా ముందు నిల్చియున్నవారెవ్వరు?

చంద్ర—ఓప్రాణేశ్వరా! దిగ్భ్రాంతిపడి చూచుచున్నారేమి? ఇది స్వప్నముగాదు; యథార్థమే నేను జంద్రమతిని; వీరిప్పుడు చెప్పెడు బాలఘాతినిని నేనే.

వీర—(తేఱిచూచి డగ్గుత్తికతో) శృంగారవనములోని పుష్పలతల పూవులనయినను గట్టిగా గోటితో గిల్లి కోయ సంకో చించుచుండెడు నీవు శిశుహంతకురాలవయితివన్న నే నెట్లు నమ్మఁ గలుగుదునే? ప్రాణేశ్వరీ! నీకుఁ బాపవిధి యీ యపనింద యెక్కడఁ దెచ్చిపెట్టెనే? జేగను దప్పించుకొని వచ్చి కిరాతుని వలలోఁదగులుకొన్న కలరవాంగనవలె విశ్వామిత్రుని మాయావాగు వలనుండి విడివడిన నీకీ విధిపాశములం దగులుకొనుట సంభవించెనా?

చంద్ర—ఓధైర్యనిధీ! అధైర్యపడకుము. ఓప్రాణనాథా! దొంగ నని నాకిట్టి యపఖ్యాతివచ్చినందునకయి నీ వెంతమాత్ర

మును జింతిలఁబోకుము. ఓపుత్రికా! వీఁడు హంతకురాలి కొడుకని ప్రజలాడుకోకుండ నీవుముందుగానే కాలముచేసికృతార్థుడవయితివా?

వీర—ఓప్రాణేశ్వరీ! నీకీదురవస్థ యెట్లుసంప్రాప్తమయినదో చెప్పఁగలవా?

చంద్రి—ఇటువంటి నిందకోర్చి ప్రాణములతో నుండగలిగిన కఠినచిత్తురాలను నేను దేనినైనను జెప్పఁగలుగుదును. మాడఁ దెచ్చుటకయి మీ యాజ్ఞగొని పురివంక జనుచుండఁగా నొక్క పురుషుఁ డెదురుపడి "అమ్మా! నీ వెవ్వరవు? ఈచీఁకటిలో నొంటిగా నేపనినిమిత్త మెటకేగెదవు?" అని యెంతో దయగలవానివలె నడిగెను.

వీర—లోకములో ననేకులకు మాటలలో నమృత ముట్టిపడు చున్నను హృదయము కోసిచూచినయెడల లోపల నంతయు విషమే యుండును. తరువాత?

చంద్రి—నావృత్తాంతమంతయు నేను వినిపింపఁగాజాలిపడిన వానివలె 'నటించి నాసహోదరీ! ఇంత యల్పకార్యమునకయి వగ పేటికి? ఈరత్న భూషణములను గొనిపోయి నీయక్కఱఁదీర్చుకొమ్మ' అని నేను వలదనుచుండఁగాఁ గొన్నిస్వర్ణాభరణములని నామీఁదఁ బడవైచి "దొంగదొరికినది రం"డని కేకలు వేసెను.

వీర—దుష్టులుచేసినదోషములకు లోకములో సాధులు బాధ పడుదురు. అటుపైని?

చంద్ర—అప్పుడు యమకింకరులవంటి రాజభటులు దండ హస్తులయి వచ్చి నన్నుఁ బట్టుకొని యీడ్చుకొనిపోయి ""నగలనిమిత్తమయి మీముద్దులపట్టిప్రాణములుగొన్న మహాపాతకురా లిదియే" యని నన్ను రాజుమ్రోలనిలిపిరి.

వీర—ఆహా! లోకములో బంగార మెంతచెడ్డది! అది ప్రాణ మిత్రులను బగవారిని జేయును. తండ్రికొడుకులకును, అన్నదమ్ములకును శత్రుత్వముకలిగించును.

క. గరళముకంటెను స్వర్ణమె
ధరలో నెక్కుడువిషంబు తథ్యము కాకో
దరవిషముకంటెఁ గనకమె
పొరిఁగొనుఁ జూ వేయిరెట్ల పురుషుల నెపుడున్
అటుపయిన రాజేమిచేసినాఁడు?

చంద్ర—"స్త్రీవేషముననున్న యోవ్యాఘ్రమా! ఎత్తిముద్దాడవలసిన నీమృదుహస్తములతో నీబాలకుని మెడ యెట్లు విఱువఁగలిగితివి? నీదిబిడ్డలగన్నకడుపు కాదా? నీవు గొడ్రాలవా? బంగారుతొట్లలో మైమఱచి నిద్రించుచున్న పసికూనను జంప నీకెట్లు చేతులాడెను?" అని రాజు కొంతసేపు నన్ను నిందించి, లేనియపరాధము మీఁదఁ బడినందునఁ నోటమాటరాక నిలుచున్న నన్నీ పెద్దతలారికిఁ జూపి "దీనితో నిఁక మాటాడినఁ బాపమువచ్చును. మృత్యుస్వరూపయయినదీనిని నీక్షణమునాయెదుటనుండి గొనిపోయి తల కొట్టివేయుంపుము" అని యాజ్ఞ యిచ్చెను.

వీర—కోటలుదాటి కవాటములు తెఱచి కావలివాండ్రనేమఱించి యంతఃపురము చొచ్చి బిడ్డను జంపుటయొక్క స్త్రీకి శక్యమగునా యని విచారింపక, రాజు పాపము కట్టుకొనెను. 'రాజ్యాంతే నరకంధ్రువ' మ్మని విద్వాంసులు చెప్పుదురుగదా!

గీ. కనికరము లేక మృగయుఁడు కాననమునఁ
క్రూరశార్దూలముల లేళ్ళఁ గూల్చునట్ల
యవనిలోపల నవివేకియైన నృపుఁడు
దోషులట్ల నిర్దోషులఁ ద్రుంచుఁ జూవె.

చంద్ర—మరణము వచ్చెనని నా కిప్పుడణుమాత్రమును జింతలేదు. కాని మరణదశయందు నాకిటువంటి యపకీర్తివచ్చెను గదాయని మాత్రము నామనస్సెంతో నొచ్చుచున్నది. అపకీర్తితోడి

బ్రతుకు కంటెను గీర్తితోడిచావే యుత్తమము. ఓ ప్రాణనాథా? నీవింక జాగుచేయక నీస్వామియాజ్ఞను నెఱపుము.

వీర—(తనలో) పాదమున గ్రుచ్చుకొన్న ముల్లు తీసినను దీయకపోయినను గూడ నొప్పికలుగునట్లే, స్వామికార్యము చేయుటకును జేయకపోవుటకును గూడ నామనస్సు బాధపడుచున్నది. (ప్రకాశముగా) స్వామియాజ్ఞనుల్లంఘ్యమే యయినను సంగరాంగణంబున విపక్షులను శిక్షింప దక్షంబైయుండిన యీకౌక్షేయకంబునం గులాంగనయుత్తమాంగంబు ఖండించి స్త్రీహత్య కొడిగట్టుకొన మనసొప్పకున్నది.

చంద్ర—ఓమనోవల్లభా! లోకములో నీవెఱుంగని ధర్మములు లేవు. భృత్యునకు స్వామియాజ్ఞ చేయుట పరమధర్మము, రాజాజ్ఞ చేతను స్వామి నియోగముచేతను భృత్యధర్మమునుబట్టి చేసెడి విధ్యుక్తమైన యీహత్య హత్యకాదు. కాంబట్టి మమకారమును దయను నీహృదయమునుండి పాఱందోలి ధైర్యముతో స్వామికార్యమును నిర్వహించి కృతకృత్యుండవు కమ్ము.

వీర—గోమాంసభక్షణకు శంకింపక తలలు నఱుకుటయే నిత్యకృత్యముగా గల చండాలునకుం గింకరుడనై యున్న నాకు దయ యెక్కడనుండును? అనాథరక్షణ ప్రశస్తంబులైన యీహస్తంబు లింక నెన్ని స్త్రీహత్యల కొడిగట్టుకొన నున్నవో!

చంద్ర—ప్రాణేశ్వరా! స్వామికార్యమును నిర్వహించునప్పుడు ఖేదపడరాదు. నన్నును లోహితాస్యునిని మాప్రేమను బంధమును మఱచి ధర్మమునందే బుద్ధినిలుపుము. ఇదిగో నేను వధ్యశిల నధిరోహించుచున్నాను. నీచేతికరవాలముతో నొక్కవేటున నాశిరము తెగ వ్రేసి నన్ను నాపుత్రకునిం జేరం బంపుము. ఓకాశికా! తరుచ్ఛాయను

విశ్రమించి బడలిక తీర్చుకొని యా చెట్టుకొమ్మలనే తెగనఱికినయాఁటవికునివలె దానమిచ్చినదోషమునకై యీమహారాజునింత చేసితివా?

[అప్పుడు విశ్వామిత్రుడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

విశ్వా—(తనలో) ఇప్పటి వీరియవస్థ చూడఁగా వజ్రకఠినమయిన నాహృదయముకూడ నీరుగాఁ గఱగుచున్నదే. వీరుమాత్రమింకను జలింపకున్నారు. నామనస్సులో నిప్పుడు వేయితేళ్లును జెఱ్ఱులును బ్రాకుచున్నట్టున్నది. ఇది సాధువుల కకారణముగా బాధచేసినదానిఫలమా యేమి?

చంద్ర—(భర్తకుఁ బ్రదక్షిణము చేసి నమస్కరించుచు నిలిచి ఓయీశ్వరా! నాప్రియవల్లభుని మనస్సెప్పుడును ధర్మమునందే వర్తిల్లునట్లును సత్యవ్రతమునుండి యణుమాత్రమును జలింపకుండునట్లును జేయుము. జన్మాంతరములున్నవో, నాకు జన్మ జన్మములయందును సత్యశీలుఁడైన యీహరిశ్చంద్రనృపాలుఁడే భర్తయగునట్లు ప్రసాదింపుము. మమ్ముబాధించి సత్యసంధులను జేసిన విశ్వామిత్రుని మామూలమున నేకీడును బొందకుండునట్లు చేయుము. (అని వధ్యశిల నెక్కుచున్నది.)

వీర—(ఖడ్గముధరించి చేయెత్తి) ఓయీశ్వరా! స్వామికార్యానిర్వహణాయత్తచిత్తుఁడనగు నాకిందువలన స్త్రీహత్యాపాతకము కలుగకుండ ననుగ్రహింపుము.

భీష—వీరదాసా! క్షణకాలము తాళు. శిరశ్ఛేదము చేయుటకు ముందు రాజాజ్ఞను ముమ్మాఱు ఘోషింపవలయును—ఓ పౌరులారా! రాజకుమారుని వధించిన నేరమునకై యీసుందరి యిప్పుడు శిరశ్ఛేదము చేయఁబడుచున్నది. చూడుడు.

విశ్వా—(తనలో) ఇఁక నేను పేక్ష చేయఁగూడదు. నా మనస్సు చేయిపెట్టి కలఁచుచున్నట్లున్నది. (ప్రకాశముగా) ఏమి!

కాశికానగరమంతయు నేఁడిక్కడనే మూఁగినది! ఓపౌరజనులారా! ఏమి చూచెదరు? మీయిండ్లకుఁబొండి. దారియిండి!

వీర—ప్రాణేశ్వరీ! ఇదిగో నాచేతికృపాణముతో నొక్క వ్రేటున శిరఃఖండనము చేయుచున్నాను. మనస్సులో నీశ్వరుని నిలుపుకొమ్ము.

చంద్ర—ఓప్రాణేశ్వరా! నేను సంసిద్ధురాలనై యున్నాను. ఓయీశ్వరా! ఓదీనజనసంరక్షకా! ఓయార్తజనశరణ్యా! రక్షింపుము రక్షింపుము రక్షింపుము.

భీమ—ఓపౌరులారా! రాజకుమారుని వధించిన నేరమునకై యీసుందరి యిప్పుడు శిరశ్ఛేదము చేయఁబడుచున్నది. చూడుఁడు.

వీర—ఓప్రాణేశ్వరీ! నిశ్చలురాలవయి యున్నావా? (అని ఖడ్గమును కంఠమున మోపి గురిచూచి నఱకుటకయి చేయి పయి కెత్తుచున్నాఁడు)

విశ్వా—(పరుగెత్తుకొనివచ్చి చేయిపట్టుకొని) ఓరాజా! నీ సాహసమింతటితోఁ జాలును. ఇటువంటి యబలలను జూచినఁ జండాలునకైనను మనస్సులోఁ గొంతదయ కలుగునే! నీకేల కలుగక యున్నది? ఇట్లు స్త్రీలను జంపుమని నీకు నీకులగురుఁ డుపదేశము చేసినాఁడా! కులకాంతను వధించుట ధర్మము గాదు. మానుము.

వీర—ఓమానిచంద్రా! నాపూనిక కడ్డమురాక నాచేయి విడిచి స్వామికార్యమును నిర్వహింప నిండు. ఇట్టిసమయమందు మీవంటి మునిసత్తములు చెంత నుండగూడదు. నావిన్నపము మన్నించి శీఘ్రముగా నెందేనియు విజయంచేయుఁడు.

విశ్వా—ఓరాజా! నన్ను నీవుపరునిగా నెన్నక నీక్షేమమును గోరి చెప్పెడి యీహితము విని కులసతిని జంపక విడువుము,

వీర—ఓమానిచంద్రా! కాలము మంచిది కానప్పుడు ప్రాణబంధువులును గర్భశత్రువులు కావచ్చును; మంచిదినములు వచ్చినప్పుడు పరులును బరమాప్తులు కావచ్చును.

క. మన దేహంబులలోపల
జనియించినవ్యాధి దుఃఖజనకంబును గా
ననములఁ బుట్టినయోషధి
ఘనసుఖజనకంబు నగుట కనమే ధాత్రిన్? 12

కాఁబట్టి మీరిప్పుడు చెప్పినది నాకుశ్రేయస్కరమే కావచ్చును. అయినను నేనీవిషయమున మీయాజ్ఞ వినఁగలవాఁడను గాను.

విశ్వా—ఓరాజా! వెఱ్ఱివాఁడవయి ఖ్యాతికయి కష్టములేల తెచ్చిపెట్టుకొనెదవు? ధర్మము ధర్మమని యేల పలువరించెదవు? భార్యాపుత్రులు పోయిన తరువాత నీఖ్యాతియు నీధర్మమును వచ్చి నిన్ను సుఖపెట్టఁ జాలునా?

వీర—ఓఋషిశ్రేష్ఠా! వేయిమాటలేటికి? నాకుసత్ఖ్యాతియే యుత్తమధనము. ధర్మమే సంపూర్ణసుఖదాయకము. నాకీర్తిధనమును దొంగిలినవాఁడు తాను ధనవంతుఁడు కాకపోయినను నన్ను మాత్రము భాగ్యహీనునిగాఁ జేయును.

చ. తెలివిసి మర్త్యుఁ డెప్పుడును దేహపటుత్వము పోకమున్నె వ్యా
ధులు చనుదేకమున్నె జరదొట్టి మతిభ్రమ రాకమున్నె దొం
గల కణుమాత్రము న్వశము గాక నిరంతరసౌఖ్యమిచ్చి యి
మ్ములవెలయించు పుణ్యధనముం గడియింపఁగ జూడఁగావలెన్.

భార్యాపుత్రాదులు విడిచినను విడువక ధర్మము పురుషునికి శాశ్వతసుఖ మిచ్చును.

విశ్వా—ఎన్నఁడో యప్రత్యక్ష మయినపరలోకసుఖము వచ్చునని ప్రత్యక్షమయిన యిహలోకసౌఖ్యము నేలపోఁగొట్టుకొనె

దవు? నీవొక్క యసత్యమాడిన పక్షమున నీపుత్రుని మగల బ్రతికించి సకలసంపదలతోను భార్యాసహితముగా నిన్ను రాజ్యసుఖమనుభవించునట్లు చేసెదను.

వీర—దేహము లస్థిరములు; సంపదలు క్షణభంగురములు; దారసుతాదులు బుద్బుదప్రాయులు. ధర్మమొక్కటియే సుస్థిరమయినది. సమస్తసంపదలతోను దులదూఁగుటకై యసత్యదేవత నాశ్రయించుటకంటె మృత్యుదేవతనే నేను జేరెదను.

విశ్వా—నీవిప్పుడు దారిద్ర్యకష్టము లనుభవించుచున్నావు గదా! ఆలోచించుకొమ్ము.

వీర—దరిద్రుఁడ నైతినని నా కావంతయుఁ జింతలేదు, నేనెప్పుడును సంపదలతోఁ దులఁదూగుచునే యుందునేని నాసత్యనిత్యత లోకమునకు వెల్లడి కాకయే యుండును. చందనవృక్షము నఱుగఁదీసినప్పుడే సువాసన బయలు వెడలునట్లుగా, కష్టములు వచ్చి నలుగుడు తగిలినప్పుడే మంచివారికి సౌజన్యము వెల్లడియగును.

చ. సిరులను జూచియుఁ దురగసింధురసాధనుతాళిఁ జూచియుఁ
గరువము పొందుచుండ్రు కనుఁగానక మూఢులు ధారుణీస్థలిఁ;
మరణము సంభవించునెడ మాత్ర మవేమియు లేనివారలై
ధర నధికారు లయ్యెదరు తా మొకనిల్వెడు భూమికేయిటున్.

చ. ప్రజ లెఱుఁగంగ లేరు సిరిపట్టుల మర్త్యులతారతమ్యముల్;
నిజమును దాము గన్గొనఁగ నేర్తురు ధారుణిలోనిమానవ
వ్రజముల నెవ్వరుత్తములొ వారొనరానియయోగ్యు లెవ్వరో
రుజల శరీరముల్త్రాఁగి రూపఱుపిమ్మట మెల్లమెల్లగన్. 15

విశ్వా—(తనలో) ఇఁక నీతఁడు నామాయలకు లోఁబడఁడు. వేయేండ్లు తలక్రిందుగాఁ దపస్సుచేసినను నే నితనిచేత బొంకింపలేను. ఇంతటితో నీతనినిగష్టములనుండి గట్టెక్కింపవలెను. (ప్రకాశ

ముగా) ఓరాజేంద్రా! నీవిచిత్రచరిత్రము చూడఁగా నాకచ్చెరు వగుచున్నది. నీసత్యసంధతకు మెచ్చినాను. బొంకెఱుఁగనివాఁడ వన్న లోకములో నీవొక్కఁడవే.

వీర—ఓమౌనీంద్రా! మీవలన నే నిప్పుడు కృతార్థుఁడ నయినాను.

విశ్వా—నావలనఁ గాదు. ఈశ్వరానుగ్రహము వలనను నీ నిత్యసత్యమువలనను గృతార్థుఁడవయినావు. తనలోని పంచేంద్రియములను జయించినవాఁడు సర్వలోకములను జయించినవానికంటె నధికుఁడు. నీవు సప్తద్వీపములను జయింపఁగలుగుట యీ యింద్రియ జయముతో సమానమని యెంచను. నీసత్యశీలతను బరీక్షింపఁగోరి మీయెడలఁ జేసిన యపరాధముల కన్నిటికిని నన్ను క్షమింపవలెను.

వీర—మీరు నాకు మహోపకారము చేసినవారు గాని నా యెడల నపరాధమేదియుఁ జేయలేదు. తల్లినొప్పుల నొందియుఁ బుత్రజన్మమునకు సంతోషించునట్లుగా నే బహుబాధలు పొందియు మీవలన నాకుఁగలిగిన సత్యసంతానలాభమునకు నేనమితానందము నొందుచున్నాను. మనసులో మీ రేమియు సంకోచపడబోకుడు.

విశ్వా—నీ వీ పతివ్రతశిరోమణి యయిన చంద్రమతిని శిరశ్ఛేదము చేయకుండినయెడల నేనప్పుడు మనస్సంకోచము లేక యుందును.

వీర—రాజశాసనమును స్వామియాజ్ఞను నేనెట్లు మీఱఁ గలుగుదును? అట్లుమీఱుట ధర్మమగునా? సకలధర్మవేత్తలైన మీరు నన్నధర్మముచేయుమని బోధింతురా?

విశ్వా—నాప్రార్థన చెల్లించి క్షణమాత్ర మీపని నిలుపుము. ఈలోపలరాజువచ్చి యీమెను మన్నింపఁగలఁడు.

వీర—మీయాజ్ఞ యవిలంఘ్యముగాన క్షణకాల మాఁగెదను.. (కత్తి విడుచుచున్నాఁడు.)

విశ్వా—పాముకాటుచేత విషమెక్కి మూర్ఛల్లియున్న నీకు మారుసకింతలోఁ జికిత్స చేయుదను రమ్ము. (అని లోహితాస్యుని నోటిలో నేదో వేయుచున్నాఁడు.)

లోహి—(మూర్ఛ తెలిసి లేచికూరుచుండి) హా! ఎంతనిద్ర పోతిని! నన్నిక్కడ కెవ్వరు తెచ్చినారు? ఓవిప్రబాలకులారా! దర్భలు సమిధలువిఱిచినారా?

వీర—(సంతోషముతో) ఏమి నాకన్నులు చేసికొన్న భాగ్యము! చంద్రమతికూడ రాజదండనమునుండి విముక్తురాలయిన గదా నాకుఁ బుత్రుఁడు పునర్జీవితుఁడై నాఁడన్న సంతోషము పూర్ణమగును!

గీ. నారికేళంబుపయి నొక్కసారిగాను
వారిదము నీరుఁ బిడుగున పంపునట్లు
విధియు సంతోషదుఃఖము ల్వేలయునాకు
నొక్కసారియె కూర్చుచునున్నఁవాడు

భీమ—ఓహో! కాశీపురాధీశు లయిన ప్రతాపచంద్రదేవ మహారాజుగారు మంత్రులతోడఁ గూడ నిక్కడకు విజయముచేయు చున్నారు.

[అప్పుడు రాజు మంత్రులతోఁ గూడఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు.]

ప్రతా—ఓయతిచంద్రా! పుత్రశోకములో మునిఁగియున్న వాఁడనైనను దేవరయాజ్ఞ యైనదని వచ్చినాను. శిష్యుని కేమి యాజ్ఞ?

విశ్వా—సుపుత్రావాప్తిరస్తు!—ఓనక్షత్రకా! నక్షత్రకా!

నక్ష—స్వామీ! వచ్చుచున్నాను (అని రాజపుత్రునితోఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు.)

విశ్వా—నక్షత్రకా! పుత్రుఁడు మరణమునొందెనని దుఃఖం చుచున్న రాజుకడకుఁ గొనిపోయి యీ బాలకుని సమర్పించి యాతని సంతోషపరవశునిం జేయుము.

ప్రతా—ఆహా! ఏమి నాభాగ్యము! చచ్చెననుకొన్న నా ముద్దుల బాలకుఁడు మరల సజీవుఁడై నాకు నేత్రోత్సవము చేయు చున్నాఁడు! అయ్యో! శిశుహంతకురాలని యొకయిల్లాలిని నిష్కా రణముగాఁ జంపించి పాపము కట్టుకొంటినిగదా!

విశ్వా—రాజేంద్రా! పరితాపపడకు. ఆ నిరపరాధిని సజీవురాలై యున్నది.

ప్రతా—ఇప్పుడు నాయుల్లము చల్లబడినది.—ఓభీషణా! ఆనిర్దోషురాలిని శిరశ్ఛేదము చేయక విడువుమని యిప్పుడ వీర బాహుని కాజ్ఞాపింపుము.

విశ్వా—ఆమె యెవ్వరనుకొన్నావు? నిత్యసత్యవ్రతుఁడైన హరిశ్చంద్రుని యిల్లాలైన చంద్రమతీదేవి. ఆపతివ్రతాతిలక మిక్క డనేయున్నది. వీరబాహునియొద్ద వీరదాసను నామముతోఁ గొలువు చేయుచున్న యీమహానుభావుఁడు హరిశ్చంద్రుఁడు.

ప్రతా—ఇప్పుడు వీరి దర్శనముచేత నాకన్నులు సఫలము లయినవి. (అని లేచి హరిశ్చంద్రునిఁ గౌఁగిలించుకొనుచున్నాఁడు.)

వీర—పిచ్చుగుంటుమీఁద భాగీరథి పాఱినట్లు మీరయాచిత ముగా దర్శనమిచ్చుటచేత మీరన్నవాక్యములు నేననవలసినవిగాని మీరు సెలవియ్యవలసినవి కావు. మీరు పెద్దలు; పూజ్యులు మీదర్శనలాభమువలన నేను జరితార్థుఁడ నయినాను.

ప్రతా—ఒకవేళ వయస్సుచేత నేనే వృద్ధుఁడ నైనను బుద్ధిచేతను గుణసంపదచేతను మీరేవృద్ధులు. మీరు దంపతు లిద్దఱును గొన్నిదినములు మాయింట నతిథులుగా నుండి మా

గృహము పావనము చేయవలెను. ఓమహామునీంద్రా! శిశుహంతకురాలన్న యపనింద సాధ్వీశిరోరత్నమయిన యీచంద్రమతి కెట్లు వచ్చినది?

విశ్వా—ఓరాజేంద్రా! చెప్పెదనువినుము. ఈహరిశ్చంద్రుని సత్యపరిశీలనార్థమై నేనే యీనక్షత్రకుని నియమింపగా నితఁడొరులెఱుఁగకుండ రాజాంతఃపురముచొచ్చి యుయ్యాలలో నిద్రించుచున్న యీబాలకు నెత్తుకొనివచ్చి దాఁచి యీయర్భకుని శరీరమున నున్న నగలను గొనిపోయి యూరివంకఁ బోవుచున్న యీమెయొడిలో వైచి, దాదులుబిడ్డనుగానక మొఱ్ఱపెట్టినపిమ్మట వెదకుచు బయలుదేఱిన తలారులకీమెను సొమ్ముతోఁ బట్టి యొప్పగించెను. ఈయనసత్యసంధత నేఁడు స్థిరపడినదిగదా! సర్వదేవతాసమక్షమున నేను జేసినప్రతిజ్ఞను నేనిప్పుడు చెల్లించుకొనెదను, (అని యాకాశమువంకఁజూచి) ఓమహేంద్రా! నీవిక్కడఁ బ్రత్యక్షమగుము. ఓకాశీవిశ్వనాథా! నీవిందు వచ్చి సాక్షిభావము వహింపుము. ఓవశిష్ఠా! నీశిష్యునిమహిమను జూడ రమ్ము!

[ఇంద్రుఁడును, ఉమతో శివుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

ప్రతా—ఆహా! ఏమి ఈభాగ్యము? ఇప్పుడు హరిశ్చంద్రుని మూలమున నందఱికిని దేవతా సాక్షాత్కారము కలుగుచున్నది.

విశ్వా—ఓపార్వతీశా! నీకు నమస్కారము. ఓమహేంద్రా! నా యెదుటకురమ్ము. ఓవశిష్ఠా! నీమాట గెలిచినది. నీశిష్యుని బొంకింపలేక నేనే యోడిపోయినాను. ముల్లోకములలో నీహరిశ్చంద్రుఁ డొక్కఁడే నిక్కమైన సత్యవాది యని యీమహేశ్వరాదుల సమక్షమున నేనే ముమ్మాటికిని ఘోషించుచున్నాను. ఈతఁడిఁకమీఁదట లోకములో సత్యహరిశ్చంద్రుఁడని ప్రఖ్యాతి చెందఁగలఁడు. ఓసత్యహరిశ్చంద్రా! ఇటురమ్ము నే నింద్రసభలో బలి

కినప్రతిన తప్పకుండఁ దొల్లి నేను జలాశనుఁడనై హిమవత్పర్వతమునఁ జేసినతపస్సులో నీకు సగము ధారపోయుచున్నాను. గ్రహింపుము. (అని చేతిలో ధారపోయుచున్నాఁడు.)

ఇంద్రు—విశ్వామిత్రా! నీవు పలికిన ప్రతిజ్ఞలో నొకదానినే చెల్లించినావు.

విశ్వా—ఇదిగో కడమదానినిగూడ నిర్వహించుచున్నాను. సత్యహరిశ్చంద్రా! నీరాజ్యమును నీకిచ్చుచున్నాను. నాయాజ్ఞచేత నీవు నీయిచ్చవచ్చినన్నాళ్లీభూమి యేలినతరువాత స్వర్గములో నీయింద్రునియర్ధాసనమందుండిసుఖ మనుభవింపుము. ఓమహేంద్రా! నీ కిది సమ్మతముగా నున్నదా?

ఇంద్రు—ఇటువంటి సత్యసంధునితోఁ గలిసి యర్ధాసనమునం దధివసించు భాగ్యముకలుగుటచే స్వర్గమును నేనును గూడ ధన్యత నొందుచున్నాము.

విశ్వా—కాలకౌశికుఁడును వీరబాహుఁడును వెనుక నిలచి తా మిచ్చినధనమెక్కడఁ బోవునో యని తహతహపడుచున్నారు. వీరివలన నేను గైకొన్నధనమును మరల వీరి కిచ్చివేసి యీదంపతులను దాస్యమునుండి యీతఁణమ విముక్తులనుజేయుచున్నాను. ఓనక్షత్రకా! వీరిధనమును వీరి కిచ్చివేయుము.

నక్ష—మహాప్రసాదము. కాలకౌశికా! వీరబాహుఁడా! మీరిద్దరును నావెంటరండు. మీధన మిచ్చెదను.

(అని వారిని గొనినిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

శివు—ఓహరిశ్చంద్రా! మీరు వధూవరు లుభయులును నాయెదుటకు రండు. మీసత్యవర్తనము నాకాశ్చర్యము పుట్టించుచున్నది.

హరి-(భార్యతోవచ్చి యెదురనిలిచిచేతులుజోడించి)ఓ దేవా! నమస్కారము.

సీ. జయజయ యంబరచరవాహినీజూట
జయచంద్రమఃకళాసత్కిరీట
జయజయ పాతకజ్వాలనామలకృపీట
జయ వినిర్ధళితకుంజరనిశాట
జయజయ పావకనయనాంచితలలాట
జయ నివసద్రౌప్యశైలకూట
జయజయ వ్యాఘ్రరాక్షసనిర్భరాఖేట
జయధృతనీరజాసనకరోట
గీ. జయ భువనపావనామ్నాయసంఘఘోట
జయ నిశాసమయచరత్స్మశానవాట
జయ సతతభూషణీకృతసర్పఝాట
జయ కనద్రుచిరామోఘశంబఖేట. 17

శివు—ఓరాజేంద్రా! నీవు మమ్ము స్తుతింపనక్కఱలేదు. నీభక్తితాత్పర్యములను మే మెఱుఁగుదుము. మావలన నీకేమి కావలెనో వరముకోరుము.

హరి—దేవరకటాక్షసంపాదనము తప్ప నాకు మఱేమియుఁ గోరిక లేదు. అయినను దేవరయాజ్ఞాపించినప్పు డేదో కోరకయూర కుండరాదు.

ఉ. దేవ! మదీయమానసము దేవరమీఁదను ధర్మమందునున్
భావిని నిల్చునట్లుగను, భ్రాతలఁ బోలె జనంబుల న్సదా
భావన చేసి తోడ్పడుచు వర్తిలునట్లును; జీవహింసకుం
బోవక యుండునట్లును బ్రభుప్రవరా! వర మిమ్ము సత్కృపన్ 18

శివు—వత్సా! నీవు కోరినకోరికల నిచ్చినారము.

పార్వతి—ఓసాధ్వీశిరోమణీ! నీకేమయినఁగోరిక కలదా?

చంద్ర—అంబా! నామన సెప్పుడును ధర్మమునందే వర్తిల్లునట్లును, ఈశ్వర భక్తిని బతిభక్తిని పాయకుండునట్లును, జేయుము.

పార్వ—నీ కీ వరమును బ్రసాదించినాము.

శివు—ఓహరిశ్చంద్రా! నీకు మ తేమయినఁ గోరికకలదా?

హరి:—

చ. అనయము భూమి సస్యవతియై ఫలియించును గాక! మానవుల్
ఘనతర నీతివర్తనలఁ గాంతురు గాక సుఖంబు! దుష్టవ
ర్తనులు సమర్థ దండనల దౌష్ట్యముమాని చరింత్రు గాక! భూ
జను లెటనున్న మానక రజమ్మొ గ్రహింతురుగాక్క యెప్పుడున్ 19.

(అందఱునిష్క్రమించుచున్నారు.)

సంపూర్ణము.

జాక్సు ముద్రాక్షరశాల, రాజమహేంద్రవరము.

శ్రీ

దక్షిణగోగ్రహణము

గ్రంథకర్త:

కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులు

నాల్గవ కూర్పు

ప్రకాశకులు:

హితకారిణీసమాజము

రాజమహేంద్రవరము

1950

ఈనాటకమునందు వచ్చుపాత్రములు.

సుశర్మ—త్రిగర్తాధీశుఁడు

సత్యసేనుఁడు—సుశర్మ తమ్ముఁడు

విక్రమభుజుఁడు—త్రిగర్తసేనాధిపతి

ఘటోదరుఁడు, నిపుణకుఁడు—సుశర్మయొక్క భటులు

ధనగుప్తుఁడు—విరాటరాజు ప్రియభృత్యుఁడు, వైశ్యుఁడు

విరాటరాజు—మత్స్యదేశపురాజు; విరాటనగరాధీశుఁడు

వామనశర్మ—పురోహితుఁడు

సుధేష్ణాదేవి—విరాటరాజు భార్య

ఉపచారిక—చేటిక

కంకుభట్టు—ధర్మరాజుయొక్క మాఱుపేరు

వీరసేనుఁడు—విరాట సేనాధిపతి

దామగ్రంధి—నకులుని మాఱుపేరు

తంత్రీపాలుఁడు—సహదేవుని మాఱుపేరు

వలలుఁడు—భీముని మాఱుపేరు

పురుషోత్తవర్మ—విరాటనగరపు కాపు

వజ్రబాహువు—పురుషోత్తవర్మ కొమారుఁడు

దౌవారికుఁడు, సూతుఁడు, భటులు, సైనికులు &c.

శ్రీ

దక్షిణ గోగ్రహణము

ప్రథమాంకము

రంగము—విరాటనగర సమీపారామము.

[సుశర్మయు తమ్ముఁడగు సత్యసేనుఁడును, సేనాధిపతి యగు విక్రమభుజుఁడును, భటులును ప్రవేశించుచున్నారు]

సుశ—ఓ సేనానీ! విక్రమభుజా! మనదుర్యోధనమహారాజుగా రనన్యసామాన్య మేధావంతులుసుమా. రారాజుగా రూహించిన ట్లాకవేళఁ బ్రచ్ఛన్నవేషు లయి పాండవు లిం దుండిన నుండ వచ్చును. నీ వేమి తలఁచెదవు?

విక్ర—ఉండనేవచ్చును. ఆమహారాజుగారిది కుశాగ్రబుద్ధిగదా!

సుశ—అందుకు సందేహ మేమి? భీష్మద్రోణకృపాశ్వత్థామాది ధీమంతు లందఱుండఁగా నిండుసభలో దుర్యోధనమహారాజగారి కొక్కరికిఁ దక్క మఱి యెవ్వరికయిననీయాలోచన తోఁచినదా?

గీ. ఆవగింజంత యవకాశ మబ్బునేని,
యతఁడు కొండంతయూహ చేయంగఁ గలఁడు;
పనిని దూర మాలోచించి కనుటగాదె
శేముషీమంతులకును విశేష మెందు?

విక్ర—ఒకానొక యబలమూలమున సింహబలుఁ డొక్క యపారబాహుబలునిచే నిహతుఁడయ్యె నన్నవృత్తాంతశ్రవణ మాత్రముననే కదా సుయోధనుఁ డంతయూహ చేయఁగలిగెను! ఆయూహయే సత్య మయ్యెనేని, ఆతనిబుద్ధిసంపద యెంతయైనను శ్లాఘింపఁదగినదే.

సుశ — నిస్సందేహముగా.

సీ. బలుఁడు శల్యుఁడు సింహబలుఁడు భీముండును సమబాహుబలులిలా
[చక్రమునను
చంపిన నొండొరుఁ జంపంగవలెఁ గాని పరు లేరు వారిఁ జంపంగ లేరు
శల్యుండుహలియును జాలదప్పుగనుంటఁ జంపియుండరలకీచకుని వారు
కావున భీముండె గంధర్వుఁ డనుపేర నడి రేయి నాతనిఁ గెడపియుండు
నంతె కాకుండఁ దా నొక్క యింతికొఱకు
సింహబలుఁ డీల్గె నని జనుల్ చెప్పుకొనుట
కతన నయ్యింతి ద్రౌపది కాఁగనోపు
ననుచు నీరీతి నూహించె నవనిభర్త.

త్రిగ — మేలు మేలు! అది మిక్కిలి చక్కనియూహ.

సుశ — కానిమ్ము.

ఉ. ఎవ్వరు చంపి రేమి! దివి కేగెను గీచకుఁ డంతెచాలు; నా
కివ్వడిఁ బండు వమ్మొ నలహీనుని దుర్మరణంబు వింటచేఁ;
జివ్వను భంగపుచ్చె మునుచేవ మెఱుగ్ నను వాఁడు క్రూరుఁడై
యువ్విడఁగు వ్వధించి నతఁ డాప్తుఁడునా కతఁ డెవ్వఁడేనియున్.

సత్య — అన్నయ్యా! కురుమహీకాంతుఁ డూహించినట్లు సింహబలు నంతకాంతికంబున కంపినవాఁడు భీమసేనుఁ డయినను, నీ కాతఁ డాప్తుఁడే యగునా?

సుశ — (కొంచె మాలోచించి) అవు నాప్తుఁడే యగును. తమ్ముఁడా!

క. మన మిఱ్ఱ్యెడ కరుదెంచుట
యనఘా! పాండవుల నరసి యడవికి వారిన్
బనుచుటకొఱకును గాదే
ఘనసమయాతిక్రమంబు కనఁబఱిచి వెరన్?

కీచకాంతకుఁ డిప్పుడు భీముఁడే యయి బయలఁ బడునేని, ప్రతిజ్ఞా భంగమును జెప్పి యెప్పటియట్ల యప్పాండవుల మరల నడవులకుఁ బంపి మనము స్వామి కార్యనిర్వహణ ధుర్యులము కాఁ గలుగుట కతఁడు తోడుపడినవాఁ డౌను గాన మన కట్టిమహోపకారి యాప్తుఁడు గాక యన్యుఁ డెట్లగును?

సత్య—అది సత్యమే కాని పాండవులే యిం దుందు రను కొందము. అప్పుడు—

క. పాండవమహాబ్ధి వెలువడి
చండతరవిరాటవాయు సంప్రేరితమై
నిండి యతివేగముగ మన
దండుల వడి నాక్రమింపఁ దరమే నిలుపన్?

సుశ—మన మప్పుడును భయపడవలసినపనిలేదు. మనల నిక్కడకుఁ బంపు నప్పుడు కురురా జన్నమాట వినలేదా?

ఉ. ఏసరు పాండవాంబునిధి నీఁదుట దుర్భర మయ్యెనేని, దు
శ్శాసన వాయుసంగతిని శాంతనవాది సునావికేంద్ర రా
ధాసుత కర్ణధారసహితం బగుకౌరవరాజపోత ము
ల్లాసముతోడ వచ్చి మనలన్ సరగుం దగఁ జేర్చ కుండునే?

సత్య—కురురాజు కౌరవయోధులతో రేపుగదా యిక్క డకువచ్చును?

క. మన మీదినమునఁ బసులఁ
ఘనజవమునఁ బట్టఁగాన కని కౌంతేయుల్
చనుదెంచి తాఁకిరేనియు
ననిలోన న్వారి గెలువ నగునే మనకున్?

ఆ భీమార్జునులపేరు తలఁపునఁ బాఱిన నాగుండె లిప్పుడు టటటట కొట్టుకొనుచున్నవి.

మ. బకకిమ్మీరహిడింబముఖ్యదనుజవ్రాతంబు నెవ్వాఁడు మ
త్తకరీంద్రంబులఁద్రుంచు సింహముగతిన్ దాఁద్రుంచె; నెవ్వాఁడుయా
చకబంధుర్ భుజవీర్యసింధుని జరాసంధుర్ హతుం జేసె; నా
ప్రకటస్థేముని భీమునిం దలఁప నాప్రాణంబు భీతిల్లెడున్.

మ. పటుశౌర్యోన్నతి నెక్కటిం గడఁగి దేవవ్రాతముం గూల్చి దు
ర్ఘటమా ఖాండవదాహము న్సలిపె; నాగంధర్వయూథంబు ను
ద్భటశక్తిం బరిమార్చి కాచెఁ గురుభర్త న్ఘోషయాత్రన్; మహో
త్కటతేజోనిధి యైన యానరునకున్ ధాత్రి న్నరుల్ లెక్కయే?

సుశ—ఓయనుజా! నీవాశంక పెట్టుకోకు. వారజ్ఞాతవాస సంవత్సరాంతములోపల బయలఁబడి ప్రతిజ్ఞాభంగమగునట్లుగామనతో యుద్ధము చేయవత్తురా? తమ్ములొక వేళ తొందరపడుదురనుకొన్నను, ధర్మబాహ్య మయినపనికి ధర్మరాజెన్నఁడయిన నొడఁబడునా?

గీ. తమ్ము లొక వేళ నున్మత్తదంతు లట్లు
విడివడిన, ధర్మజాంకుశ విహతిచేతఁ
దారు మరలింపఁగాఁ బడి ధర్మపాశ
బద్ధు లగుచుఁ గ్రిమ్మఱఁ గానపాలు కారె?

కాఁబట్టి మనము ముందుగాఁ బాండవులవృత్తాంతమునే విచారింతము. దుర్యోధనమహారాజు నాజ్ఞయు మన కట్టిదేకదా? మీరు పాండవులుసుండీ యని మనము నిరూపించినతోడనే వారు మాఱుమాటాడక తత్క్షణ మరణ్యమార్గము పట్టుదురు. ధర్మజుఁడు ధర్మము తప్పుటవలన లభించెడు నింద్రపదవి నైనఁ దృణకణమువలెనిరసించును.

సత్య—ధర్మనందనుఁడు ధర్మువెప్పుడును దప్పఁడని నీకు దృఢనిశ్చయ మున్నదా?

సుశ—సూర్యుఁడు నేఁడు సహజతేజోవంతుఁడై పూర్వదిక్కున నుదయించునని యెంత నిశ్చయ మున్నదో యంత నిశ్చయమున్నది. సూర్యుఁడు నైజతేజము విడుచునని నీకేమయిన సందేహమున్నదా?

ఉ. భానుఁడు నైజతేజమును బాసిన, శీతకరుఁడు వేఁడిమిం
బూనిన, నగ్ని చల్లబడిపోయిన, వార్ధి జలంబు తీరర్త
మానిన, వ్యాఘ్రసింహములు మాంసము తింటఁబరిత్యజించినన్,
దా నిల ధర్మనందనుఁడు ధర్మువు తప్ప డాకించుకేనియున్.

సత్య—అజ్ఞాతవాససంవత్సర మీవఱకే కడచినదేమో! అప్పుడు పాండవుల నెవ్వ రడ్డుపెట్టఁ గలరు?

సుశ—అజ్ఞాతవాసాబ్దమింకను నతీతము కాలేదు. దాఁటి పోయిన యెడలఁ బాండవుల వెదకించుటకు దుర్యోధనమహారాజంత మతిహీనుఁడా?

సత్య—అట్లయిన మనము పాండవాన్వేషణ ప్రయత్నమునే చేయుదము.

సుశ—విరాటునిగర్వ మడఁపక ముందుగా మనకాపని సాధ్యముకాదు. కాఁబట్టి మనము ముందుగా శత్రువైన విరాటుని పశుగణమును వస్తుసంపదను జూఱగొందము.

సత్య—మమ్ము దేవరచిత్తమువచ్చినపనికి నియోగింపవచ్చును. మేమందఱము భవదాజ్ఞాధీనమానసుల మయి వేచియున్నాము.

సుశ—(పయివంకఁ జూచి) ఓవిక్రమభుజా! తూర్పు తెల్లవాఱుచున్నది. మనచేఁ బంపఁబడినచారు లింకను రాలేదు. రాత్రియంతయు నడిచిన మార్గాయాసముచేత సేనలు నిద్రకుఁ బడినవి. సేనలను లేపి యుద్ధసన్నద్ధము లగునట్లు చేయుము.

విక్ర—తమయాజ్ఞాప్రకారము చేసెదను.

సుశ—మనజాడ కనిపెట్టి యెవ్వరును శత్రువులకుఁ దెలుపక మునుపే మన మాకస్మికముగాఁబోయి గోగణమునుబట్టి యడ్డు వచ్చిన గోపాలురఁ బాఱఁద్రోలి పశుబృందమును ముందు కొంత సేనతో సత్యసేనుని వెంటఁబంపి వేయవలెను. వెనుక మనమనుకూల

స్థలమున సేనలను బన్నించి నిలిచి పశువిమోచనమునకయి వచ్చెడి విరాటాదుల నోడించుటకయి సంసిద్ధుల మయి యుండవలెను.

విక్ర—అలాగునసే యుందము.

సుశ—విరాటుని నోడించి యాతనినగ రెప్పుడు చూఱకొం దమాయని నామనస్సెంతో తహతహపడుచున్నది. పూర్వమాతఁడు పఱిచిన భంగపాటు నాహృదయము నిప్పటికిని శల్యమయి వేధించు చున్నది. వేగులవారు వచ్చెడులోపలనే మన దళములను నడిపించు కొనిపోయి గోవులను బట్టుదమా?

విక్ర—స్వామీ! తొందరపడఁబోకుఁడు. మనచేఁ బంపఁ బడిన నిపుణకుఁడు మొదలయినవారు దేశ కాలానుకూల్యములను విచారించుకొని యింతకు వచ్చుచుందురు. మనకిది క్రొత్తదేశము; మార్గ మడిగినను జెప్పువారు లేరు; మర్మమెఱుఁగక శత్రుమధ్య మున సాహసించి పనిచేసినచోఁ దరువాతఁ బశ్చాత్తాప పడవలసి వచ్చును. విరటుఁడును మన కశ్రమసాధ్యుఁడు కాఁడు. అతనిబల విక్రమాదులను మున్ను దేవర కొంత యెఱుఁగుదురుగదా?

సుశ—(తిరస్కారముతో) విరాటుని గిరాటుని నాముందఱ నొకపౌరుషశాలినిగాఁ జెప్పకుము. అతనివిక్రమము నే నెఱుఁగనిది కాదు. అతఁడొకసారి యెట్లో దైవికముగా రణజూదమున నాపయి గెలుపు కొనుట నీ వొకమహాకార్యముగా నెంచుచున్నావు. ఆదియు గెలుపయినను సింహబలునిచే నైనదిగాని స్వశక్తిచేత నైనదికాదు.

సత్య—అట్లయిన సింహబలుఁడు మరణము నొందినందున కయి మన మిప్పుడు సంతోషపడవలెను.

సుశ—సింహబలుఁ డున్న నేమి? అసింహబలుఁడయినను నేక యసాహ్వులను దోడుచేసికొనివచ్చి నాతోఁబోరి యల్పజయమును బొందఁగలిగెనుగాసియిప్పుడీవిరాటుఁడను సింహబలుఁడునుమాత్రమే

వచ్చియుండినయెడల నే నాయురువురను జెజియొక కాలిక్రిందను జీమలను వలె నలిపివేసి యుండనా?

ఉ. సింహబలుండు నేఁ డిచట జీవముతోఁడుత నుండెనేని, నే
రంహాగతిం గనద్గద కరంబునఁ దాలిచి దంతిమీఁదికిన్
సింహము దూఁకు కైవడిని జెంగున దూఁకి, గదాహతి న్వడిన్
సంహరణం బొనర్చి నిమిషంబునఁ దీర్పనె తొంటి వైరమున్?

విక్ర—ఇప్పుడు దేనరవారు స్వబలమునం దతి విశ్వాసముంచి పరబలమును దిన్నఁగా గణింపజాల కున్నారు. మనసేనలు మార్గాయాసముచే నలసి—

సుశ—తాళు, తాళు. వాకిట నేదో కలకలము వినవచ్చుచున్నది. ఆలకింపుము.

[తెరలో]

గీ. బ్రతికియున్న నిన్ను రంగమున మున్ను
సింహబలుఁడు గెలిచె శితశరాళిఁ;
జచ్చియున్న యతనిఁ జప్పిడిమాటల
గెలిచె దిపుడు నీవు గృహమునందు.

సుశ—(కోపముతో) విక్రమభుజా! ఆప్రలాపము విన్నావా? ఆయువుమూడిన వాఁడెవ్వఁడో చాటుననుండి నిర్భయముగా నన్నే యాక్షేపించుచున్నాఁడు! వాఁడు ప్రాణము లొల్లఁడు కాఁబోలును! ఈరాజద్రోహి మనపరిజనులలో నెవ్వఁ డయి యుండును?

విక్ర—ఆకంఠస్వరము మున్నెన్నఁడును విన్నది కాదు. శత్రుపక్షమువాఁ డెవ్వఁడైన మనవారిచేతఁ జిక్కి యట్లు ప్రేలుచుండి యుండును. మనపరిహార మెక్కడ! స్వామిద్రోహ మెక్కడ!

సుశ—కావచ్చును. ఆదుష్టునిఁ దక్షణ మిక్కడ కీడ్చుకొని రమ్మనుము.

విక్ర—ఓరీ! ఘటోదరా! అసందడిచేయువారి నందఱిని ప్రభువుగారి సముఖమునకుఁ దీసికొనిరా

ఘటో—చిత్తము. (అని నిష్క్రమించుచున్నాడు.)

[తెరలో]

ఓరీ! పలుగాకీ! నీవిప్పుడు కూసిన కూఁత మా ప్రభువుగారి చెవులఁ బడియుండిన పక్షమున నీతల యిఁక నీ మెడమీఁదఁ దడవు నిలువదు. నీకు మృత్యువు సమీపించినది. మిడిసిపడక నడువు.

విక్ర—(చూచి) మననిపుణకాఁడు లెవ్వనినో పెడతెక్కలుకట్టి దేవరసన్నిధి కీడ్చుకొని వచ్చుచున్నారు.

సుశ—ఇప్పుడు గాకాఱు లఱచినవాఁడు వాఁడే యయియుండును. అందుకు సందేహము లేదు. నేనూరక మనపక్షమువాఁడని భ్రమపడితిని.

[అప్పుడు నిపుణకుడు, ఘటోదరుడు, పెడతెక్కలు విఱిచికట్టిన యొకవైశ్యునితోఁ బ్రవేశించుచున్నారు.]

నిపు—దేవా! నమస్కారము. దేవరకు విజయమగుఁగాక!

సుశ—నిపుణకా! కార్యసాఫల్యము చేసికొనివచ్చితివా?

నిపు—మనసుభటు లిప్పుడె కార్యము పండించుకొనివత్తురు. నేను వారిని వెనుకవిడిచి దారిలోఁ దాఱుచున్న వీనిని బట్టుకొని వచ్చినాఁడను—ఓధనగుప్తా! మారాజుగారికి మ్రొక్కుము. చెప్పినను చేయెత్తవేమి?

ధన—(గర్వముతో) ఈబంధములు లేనప్పుడే పరులముందు చేయెత్తనివాఁడను నేనీనిర్బంధముతో మ్రొక్కుదునా?

సుశ—ఓ వదరుఁబోతా! ఎవఁడవురా నీవు?

ధన—(గర్వముతో) మాప్రభువువారి పశువులను దొంగిలి వచ్చిన యీదొంగల గుంపునకు నాయకుఁ డీముగ్వురిలో నెవ్వఁడో ముందు చెప్పుడు. నేనాతని కొకింత బుద్ధిచెప్పవలెను.

సత్య— ఇట్లు కాఱులు ప్రేలుచున్న యీతులువ నాలుక కోయక కత్తి చేతఁబట్టుకొని యూరక చూచుచున్నావేమిరా?

ఘటో—(ఒరలోనుండి కత్తి దూయుచున్నాడు.)

సుశ—ఘటోదరా! క్షణకాలము తాళుము. వీఁడు శత్రుపురము నందలి వార్తలేమయినఁ జెప్పునేమో యడిగి తెలిసికొందము—ఓనిపుణకా! వీఁ డెవఁడు?

నిపు—వీఁడు విరాటుని ధనాగారమునందున్న బచ్చు. వీని పేరు ధనగుప్తుఁడట? వీఁడు మొదట మాతో శాంతముగా మాటాడుచు మేము దేవర నిర్దేశము చెప్పగానే కాఱులఱవ మొదలు పెట్టినాఁడు.

ధన—మీకు శత్రుపురమునందలి వార్తలు కావలెనుగా! ఏమి యీత్రుళ్ళు! సిగ్గులేక—

ఘటో—ఓరిమూర్ఖా! ప్రేలక యూరకుండెదవా? ఈకత్తితో నీనాలుక కోయుదునా?

ధన—కోయుము కోయుము. నిర్దోషులనాలుకలు కోసెడి యసహాయశూరుఁడవు నీవొక్కఁడవేనా మీసేనలో నీవంటి పుణ్యాత్ములింకను బలువు రున్నారా?

సత్య—వీనికి నేఁ డాయువు మూఁడినది.

ధన—మీరు చెప్పనక్కఱలేదు. నా కాయువు మూఁడినదని నా కీవఱకే తెలియును.

సత్య—ఎట్లు తెలిసినది?

ధన—మీవంటి దయావంతుల చేతులలోఁ బడుటచేత.

విక్ర—వీనికి నిశ్చయముగా నే చావు వ్రాసినది.

ధన—అందుకుసందేహ మేమి? ఈజ్యోతిషము నాకునీకంటెను ముందుగాఁ దెలిసినది. నీభటులు నన్నెప్పుడుపట్టుకొన్నారో నాకప్పుడే చావువ్రాసినదని నీముఖవిలాసము చూడకమునుపే నేననుకొన్నాను.

సత్య—ఈశుంఠకు జ్యోతిషముకూడఁ దెలిసినదా?

ధన—ఒక్కజ్యోతిషమే కాదు మీసన్నిధికి రాఁగానే నాకిప్పుడు సాముద్రికమును దెలియుచున్నది. మీముఖలక్షణము తేఱిపాఱఁ జూచినకొలఁదిని నామరణము నా కంతకంతకుఁ దేటగా బోధపడుచున్నది.

విక్ర—ఓరి వైశ్యాధమా! ప్రేలబోకు.

సుశ—ఈనీచుఁడు చావునకుఁ దెగించి తెంపరియైనోరికి వచ్చినట్లెల్లఁ బ్రేలుచున్నాఁడు. వీనిచేఁ బ్రేలింపకుఁడు.

ధన—నానో రడఁగియుండదు. నన్ను రేఁచుట భేరిని జోకొట్టుటసుమీ!

సుశ—వీఁడు వైశ్యుఁ డనుచున్నారే వీనివంశమునలేని యీవాక్యశూరత వీని కెట్లు వచ్చినది?

సత్య—తల్లి వైశ్యాంగనయే యయియుండును. వీనితండ్రి నెవ్వరెఱుఁగఁగలరు?

ధన—ఈశ్వరుఁ డెఱుఁగఁగలఁడు. నినుబోటి యజ్ఞు లెఱుఁగలేకున్న నష్టమేమి? సహజభీరువులని పేరొందిన వైశ్యులే మావీటనింత శూరు లయియుండఁగాఁ బరాక్రమోపజీవు లయినవారిచర్య లెట్లుండునో నన్నుఁబట్టి యూహించుకొనుఁడు.

సత్య—వీఁడు సురాపానము చేసినవానివలెఁ బ్రేలుచున్నాఁడే!

ధన—సురాపానము చేయుట మాకులాచారము గాదు.

సుశ—నిపుణకా! వీని కేమైన నున్మాద మున్నదా?

నిపు—మనదండయాత్రనుగుఱించి ప్రసంగింపనంతవఱకువీఁడు మహర్షివలె మాటాడినాఁడు. ఆపే రెత్తగానే వీనికీవెఱ్ఱియెత్తినది.

సుశ—(తనలో) వీనిని మంచిమాట లాడి దారికిఁ దేవచ్చునేమోచూతము (ప్రకాశముగా) ఓధనగుప్తా! నీవు మంచివాఁడవు. భయపడఁబోకు. నీప్రాణములు రక్షింపించెదను. మనస్సు వదిలపఱుచుకొని నేనడిగినదానికి సదుత్తరము చెప్పుము.

ధన—ప్రాణభయ మెప్పుడును నాకు లేదు. మీకుఁ గావలసి నన్ని సదుత్తములను జెప్పెదను. మీ ప్రశ్నపత్రములను విప్పుడు.

సుశ—మీ వీటఁ బాండవు లున్నారేమో యెఱుంగుదువా?

ధన—ఎఱుగుదును.

సుశ—ఏ మెఱుఁగుదువు?

ధన—పాండవులు లేరని.

సత్య—వీఁ డసత్యము పలుకుచున్నాఁడు.

ధన—మావీట నున్న కుక్కయు నసత్యము పలుకదు.

సుశ—ఎఱుఁగకున్నఁ బోనిమ్ము. కోపము తెచ్చుకోకు. మీ రాజుగారి బావ సింహబలుఁడు సుఖుఁడయి యున్నాఁడేమో చెప్పఁ గలవా!

ధన—చెప్పఁగలను. అతఁడు చచ్చి స్వర్గలోకమున సుఖుఁ డయి యున్నాఁడు.

సుశ—స్వర్గలోకముననా?

ధన—స్వర్గమునఁ గాకున్న నరకమున నని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఏదో యొకలోకమున నున్నాఁడు. ఈలోకమున మాత్రము లేఁడు.

సుశ—ఎందుచేతఁ జచ్చినాఁడు?

ధన—తన దుర్మార్గత్వముచేత.

సుశ—ఎవనిచేతఁ జంపబడినాఁడు?

ధన—విధిచేతఁ జంపఁబడినాఁడు.

సుశ—నీ వేదాంతార్థ మక్కఱలేదు, లౌకికార్థము చెప్పుము. సింహబలుని జంపినవాఁ డెవ్వఁడు?

ధన—గంధర్వుఁ డఁట!

సుశ—భూలోకమున నున్న సింహబలునకు గగనచరుఁ డయిన గంధర్వునితోడ వైర మేల కలిగినది!

ధన—గగనచరు లేమి? భూచరు లేమి? దుష్టున కందఱును వైరులే. పరాంగనానురక్తులకును బరధనాసక్తులకును వైరులు కానివా రెవ్వ రుందురు? కండక్రొవ్వున వాఁడొక్క మహాపతివ్రత కాశపడగా కావలసినకార్యము గంధర్వులే తీర్చిరి.

సుశ—అతఁడు జారత్వదేవతకే బలి యయ్యెనా?

ధన—అవును. ఆరాక్షసికే నరబలియయినాఁడు. పరకాంత కాశపడి బ్రతికినవాఁడెవఁడు?

ఉ. సీత మహాపతివ్రతను జేరఁగఁ గోరి దశాస్యుఁ డీల్గఁడే?
పాతకియై సురాంగనలఁ బట్టి వెస న్నరకుండు కూలఁడే?
ఘాతుకులై వయాదనుజకాంతులయట్ల నరాకృతిన్ సురా
రాతి యితండు పుట్టి మహి మ్రందెను, నేఁ డిట వింత యేటికిన్?

సుశ—(తనలో) ఈమూఢుఁడు దారికివచ్చుచున్నాఁడు. ఇఁక మెల్లఁగాఁ గార్యాంశమునకు దింపెదను. (ప్రకాశముగా) ఓసెట్టీ! అన్నగారి దుర్మరణమును జూచి తమ్ము లోర్చి యూరకుండిరా?

ధన—ఆయన్నతమ్ము లేల యూరకుందురు? అన్నవలెనే త్రుళ్ళిపడి సాధుహింసకు యత్నింపఁగా గంధర్వు లెఱిఁగియన్నవద్దకే వారిని దోడుపంపిరి.

సుశ—అది సరేకాని యీదుష్టుఁడాశించిన యామహాపతివ్రత యెవ్వరు?

ధన—అంతఃపురపరిజనముమాట నన్నడుగఁబోకు. నేను బరకాంత పేరెత్తను.

సుశ—పోనిమ్ము. మీదేశమునఁ బశుసమృద్ధి గలదా?

ధన—కావలసినంత యున్నది.

సుశ—మీరాజుపశువు లెక్కడ క్షేమముగానుంచఁబడును?

ధన—మా రాజపశువులా! సరిసరి! మీతలఁపు నాకిప్పుడు బోధపడుచున్నది. ఆపశువార్త పశువులకే కాని మన కెందుకు?

సుశ—(తనలో) పశువుల పేరుతలపెట్టఁగా నేవీనికిమరలఁబిచ్చి యెత్తుచున్నది. (ప్రకాశముగా) నీవు ప్రాణముల కాశపడెదు పక్షమున నీళ్ళునములక నిజము చెప్పుము. నీకభయదానము చేసెదను.

ధన—నాకు రాజభక్తికంటెను బ్రాణము లెక్కువవి కావు. వలయు నేని యీపాడుప్రాణములం బుచ్చుకొమ్ము. నేనీదేహమునైనను విడిచెదనుగాని ప్రాణము పోయినను రాజద్రోహముఁ జేయను.

క. కుజలం బస చెడి ముదిమిని
ద్యజియింపఁగవలయు నట్టిదగు నీయొడలిఁ
భజియించిన స్వామ్యర్థము
త్యజియించుటకంటె భాగ్యమన్యము కలదే?

సుశ—ఓయి పిచ్చివాఁడా! మామాట వినక నీ విప్పు డేల నిష్కారణముగాఁ జెడిపోయెదవు? నీవు చెప్పకపోయినను మేమెట్లును మీరాజుగోవులను బట్టకమానము. మానిపుణకుని వెంటఁ బోయిన చారులు సర్వమును దెలిసికొని నీవిక్కడనుండఁగా నేవత్తురు. ఈలోపలనె బుద్ధిమంతుఁడవయి మాకిప్పుడు త్రోవచెప్పినడిపించితివా, నీకుఁదగిన ప్రత్యుపకారమును జేసెదము. ఇదిగో ప్రస్తుతమీబహుమానము నందుకొమ్ము. (అని చేతి రత్నకంకణ మియ్యఁబోవుచున్నాఁడు)

ధన—ఆహాహాహా! బహుమానమా!

సుశ—అవును బహుమానమే. మాబహుమానమన్న నీకంత తిరస్కారముగా నున్నదా?

ధన—ఒక్క నీబహుమానమునే కాదు నీబహుమానమును నిన్నునుగూడఁ దిరస్కరించుచున్నాను. నేఁ డుండి రేపు పోయెడు

నీతుచ్ఛధనమును నీయొద్దనే యుంచుకొమ్ము. నావద్ద నెన్నఁడును దఱుఁగని దివ్యధనము కావలసినంత యున్నది.

సుశ—మీరాజువద్ద నని నీయభిప్రాయము కాఁబోలును!

ధన—కాదు నావద్ద ననియే.

సుశ—నీయింటివద్దనా?

ధన—ఇంటివద్ద కా దిక్కడనే.

సుశ—ఇక్కడ నెక్కడ?

ధన—ఇక్కడ. (అని హృదయమును జూపుచున్నాఁడు)

సుశ—అక్కడనున్న దేమిధనము?

ధన—ఏమిధనమా? సత్యధనము; దయాధనము; ధైర్య ధనము; అమూల్యనీతిధనము. ఈధనములు మీరు వేయిజన్మము లెత్తినను రావు.

సత్య—ఓరి చండాలుఁడా! స్వపరతారతమ్య మెఱుఁగక నోరికివచ్చిన ట్లెల్లను ప్రేలుచున్నావు!

సుశ—ఈమూర్ఖుఁడు సామవచనములచేతఁ జక్కఁ బడఁడు. ఓభటులారా! వీనిని దండింపుఁడు.

ఘటో—ఓరిమూర్ఖా! నీపాపఫల మనుభవింపుము. (అని కొట్టుచున్నాఁడు)

ధన—అనుభవించెదను! అనుభవించెదను! మీరన్నట్లు స్వయంకృతాపరాధ ఫల మనుభవింపక తీఱదు. ఇక్కడ నావిషయ మునఁ జేసినదంతయు మీ రక్కడ యమసన్నిధానమునందు కోటి గుణితముగా ననుభవించెదరు.

సుశ—ఓరీ! ఇఁకనైన బుద్ధితెచ్చుకొని మీరాజుగుట్టు చెప్పె దవా? నిన్ను మన్నించెదను.

ధన—మన్నింపనక్కఱలేదు చెప్పెదను వినుము,

సుశ—సావధానులమయి యున్నాము. చెప్పుము.

ధన—ఇదిగో మర్మము విడిచి చెప్పుచున్నాను. నీవు వృథా పశుహరణమున కేల యత్నించెదవు? వంచకులకుఁగాని ఋజుమార్గవర్తులకు గోప్యాంశమేమి యుండును? అతనిగుట్టంతయు నీతి తప్పకుండుటయే.

గీ. దుర్నిరీక్ష్యుఁడౌ మత్స్యేంద్రు దోర్యుగంబు
నోరసి నిలిచిన మగఁటిమి యొదవుఁగాక,
భీరులగుగోవులను గొట్టి నోరు లేని
పసరములఁ బట్టు టిది యేటిపౌరుషంబు?

నీవు మానప్రాణములు దక్కించుకోఁ గోరితివా, యీవ్యర్థప్రయత్నమును మాని యిప్పుడు వచ్చినదారినే మరలనింటిమార్గము పట్టుము. నీకీ దుర్బుద్ధి వదలక ప్రాణములు చేఁదయి చెడిపోఁదలఁచితివా, పోయి గోవులను బట్టుము. అప్పుడు

మ. లయకాలానలభీషణాకృతిని లీల న్నీదు సేనాలవిన్
రయమారంగ శరార్చులం బొదివి తీవ్రప్రక్రియం గాల్చుచున్
భయదాస్త్రంబుల నవ్విరాటుఁడు నినున్ దర్పోద్ధతిం దాఁకఁ ద
ద్దయుఁ బ్రాణంబును మానమున్ రణమునం దక్కించుకో నేర్తువే?

మ. గజబృందంబులతో నఖర్వమదరేఖన్ దా శతానీకుఁడున్,
విజయాశ్వంబులతో భుజాబలముకీర్విన్ సూర్యదత్తుండు, వా
యుజవం బొప్పరణాళితోడమదిరాస్యుండున్, ద్రిమూర్తుల్నృపా
నుజు లొక్కుమ్మడిఁ దాఁకఁ గూలరె భవన్ముఖ్యాగ్ర సేనాపతుల్?

ఉ. అతని యగ్రనందనుఁ డహర్పతితేజుఁడు శంఖుఁ డున్మదా
రాతిభయంకరుండు మృగరాజు గజంబులఁ బోలెఁ దోలి బల్
శాతకృపాణిచే నడరఁ జంపఁగ నొంపఁగ నీమనస్సైనిక
వ్రాతము గుండియల్ పగిలి పాఱక జాఱక నిల్వ నేర్చునే?

క. చావం దలఁచితి వేనియు
గోవుల నిటఁ బట్టు మీవు కౌటిలత్వమునన్
జావక బ్రదుకం దలఁచిన,
నీ విదె నాబుద్ధి వించు నేగుము పురికిన్.

సుశ—ఓరీ! ఆత్మస్తుతి పరనిందా పాండిత్యధురీణా! నీచమవు పూర్ణమయినదా? ఇంకను గొంత కొంత యున్నదా?

ధన—చెప్పవలసినదానిలో సహస్రాంశమయినను గాలేదు. అందనిమ్రానిపండ్లకు గఱ్ఱులు చాచుటవలన నేమి ప్రయోజనము? శక్యాశక్యవిచారములేక నీవేల నిష్కారణముగా చెట్టుగొట్టి పైని వేసికొనెదవు? మారాజు వీరాధివీరుఁడు—

సుశ—ఇంతటితో నీచమవుచాలించు. నీపాండిత్యము మేము మెచ్చుకొన్నాము—విక్రమభుజా! మన మీమూఢునితోఁ గాల మంతయు వ్యర్థపుచ్చుచున్నాము. వీనితో వేయేండ్లు మాటాడినను మనకుఁ బ్రయోజనలేశమును గలుగదు. ఓఘటోదరా! వీనిని గొని పోయి మనకార్యాలోచన వినఁబడకుండ దూరముగా నాతాళవన మునం దుంచుము. బంధములు త్రెంచుకొని పాఱిపోకుండ వీనిని పదిలముగా మీ రండఱును గను గలిగి కాచుచుండవలెను జుడీ.

ధన—(తనలో) ఇతఁడు నాకు మంచియుపాయము తోఁపించి నాఁడు.

ఘటో—చిత్తము. (అని ధనగుప్తునితో నిష్క్రమించుచున్నాడు)

సుశ—విక్రమభుజా! వాఁడు దాఁటిపోయినాఁడా?

వి|క—పోవుచున్నాఁడు. మనమిఁక రహస్యాలోచనమును బ్రక్రమింపవచ్చును. అదె మననిపుణకుఁడు మరల వచ్చుచున్నాఁడు. అతని ముఖవికాసముచూడఁగా నేదోశుభవార్త తెచ్చుచున్నట్లున్నది.

సుశ—మనరాక శత్రువుల కెఱుక పడకుండ నేను నీతోఁ జెప్పినట్లు చేసినావా?

విక్ర—సర్వమును దేవర యాజ్ఞాప్రకారము చేసినాను. భేరులు మొదలయిన రణవాద్యములు మ్రోయింపకుండ సైనికుల కాజ్ఞాపించినాను; భటు లెవ్వరును తోఁట విడిచి యవలకుఁ బోవకుండఁ గట్టడి చేసినాను! గుఱ్ఱములు గజములు—

సుశ—చాలును. ఇ వన్నియు సరేకాని విరటుని కదుపుల జాడ మాత్ర మింకను మనకుఁ దెలియనే లేదుగదా?

[నిపుణకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

నిపు—స్వామీ! నమస్కారము. నేను వెనుక దిగవిడిచి వచ్చిన భటులు విరటుని గోవులజాడ కనిపెట్టి వచ్చినారు. అతని గోగణ మాతోఁట కీశాన్యమూలనున్న పొలములోనుండి గోపాలురచే రక్షింపబడుచున్నది.

సుశ—అట్లయిన వేగముగాఁ బోయి పసులఁ బట్టుదములెండు. ఓపీరులారా! ఇప్పుడాధనగుప్తుఁడు ప్రేలినవీరాలాపములనువిన్నారా?

సత్య—మీ రావాగాడంబరము నమ్మి యణుమాత్రమును జింతిలఁబోకుఁడు.

చ. విరటునితమ్ముల న్మఖపుర విక్రమలీల వధించు వాఁడ నొ
క్కరుఁడనె నేను వ్యాఘ్రములుకా హరిణంబులఁజంపుకై వడిన్;
నరవర! చింత మానుము మనంబున; నాయసిపాలు మత్స్యభూ
వరు ననుజన్ము లెల్ల; సభవారు వినంగఁ బ్రతిజ్ఞపట్టితిన్.

విక్ర—ఇఁక నాప్రతిజ్ఞ చిత్తగింపుడు.

క. శిరములు త్రుంచెద సునిసిత
శరధారలచేత నేగ శంఖాదిమహీ
వరసుతుల నెల్ల; నాపా
లరయఁగ సేనానితోడ నభులకుమారుల్.

సుర—నే నిదె శపథము చేయుచున్నాను వినుఁడు.

క. విరటునిఁ బోరిగొనియెద నీ
ఖరతర కౌక్షేయకమున తుణకాలమునన్;
విరటుఁడు నాపా లయ్యెడు
సుర లెల్లను వచ్చి తోడు చూపిరయేనిన్.

ఓసత్యసేనా! నీవు నిపుణతనివెంటఁ బోయి యడ్డువచ్చిన గోపకులఁ దూపులపాలు చేసి గోవులను బట్టుము—ఓ విక్రమభుజా! నీవు సేనలనుబన్ని పురమునకును గోవులకును మధ్య నిలువుము. పొమ్ము. నే నిదె నిన్నుఁ గలిసికొనెదను.

సత్య—అట్లు చేసెదము.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

ద్వితీయాంకము

రంగము—విరాటుని సభామంటపము

[విరాటరాజును, రాణియైన సుధేష్ణాదేవియు ఉపచారిక యను చేటికయు, పురోహితుఁ డగు వామనశర్మయు, దౌవారికుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు]

విరా—ఓవామనశర్మా! నిన్నటిదినము పూజ్యులైన కంకు భట్లవా రాశౌచవిషయమయిన ప్రస్తావనలో "దశాహం బ్రాహ్మణానాంతు । క్షత్రియాణాం త్రిపంచక"మ్మని దేవలస్మృతివచనము నొకదాని నుదాహరించినారు. దానినిబట్టి పదియేనుదినము లాశౌచము పట్టవలసినపని లేదుగదా?

వామ—లేదు. దేశాచారమునుబట్టి మనకుఁ బండ్రెండుదినములలోనే యాశౌచ శుద్ధి యగును. ధర్మశాస్త్రమును శిష్టాచారమున కనుగుణముగానే యున్నది.

శ్లో. శుద్ధే ద్విప్రో దశాహేన ద్వాదశాహేన భూమిపః
వైశ్యః పంచదశాహేన శూద్రో మాసేనశుద్ధ్యతి.

అనుదక్షస్మృతివచనమును దేవరవారు చిత్తగించియుండ లేదా? ఈవఱకేర్పఱిచినట్లుగా సింహబలాదుల పత్నులచేత నేఁడే శుద్ధిస్నానము చేయింపవచ్చును. అయ్యో! సింహబలుని పేరుచ్చరింపఁగానే దేవిగారు మరల రోదనమున కారంభించినారు!

విరా—

చ. వనితరో! గ్రీష్మతాపమున వాడినపూసరమట్టు లున్న యీ
తనువును దుఃఖవహ్ని నిటు తాపము నొందఁగఁ జేసె దేల? నె
మ్మనమునఁ దాల్మి పూని యిఁక మానుముశోకము నిన్నుఁజూచి నీ
తనయులు నేముఁ గుందెదము; ధైర్యమునన్మమునూఱడింపుమా.

నీ వీరీతిఁగా వేయేండ్లు చింతిల్లినను, అప్ప యేడ్చుచున్నదని జాలిపడి సింహబలుఁడును దమ్ములును లేచివచ్చి నిన్నోదార్తురా? వారు నీతల్లికడుపునఁబుట్టనేలే దనుకొని వారిని మఱచిపొమ్ము.

ఉప—అమ్మా! ఊఱడిల్లుము.

వామ—ఓహో! ఈపండ్రెండుదినములలోనే యీమె యెంత మాఱిపోయినది! నిత్యమును జూచుచుండఁబట్టి నేనీమె దేవియనుకొంటిని గాని పదునేనుదినములక్రిందఁ జూచినవా రిప్పు డీమెను గుఱుతు పట్టలేరు. అమ్మా! ప్రభువుగారు చెప్పినట్లుచేసి దుఃఖమును నీమనసులోనే దిగమ్రింగికొమ్ము.

సుధే—హా! సింహబలా! నిన్నెట్లు మఱచిపోఁగలుగుదునురా తమ్ముఁడా? నీవుపోయి నేటికిఁ బండ్రెండుదినములు దాఁటిపోయినను నామనోవ్యథ యంతకంతకు మఱింత క్రొత్తదగుచున్నది. మఱతుమన్ననుమఱపునకురాక నామనోనేత్రమున కిప్పుడును నీవు సైరంధ్రిని నీయింటికి బంపు మని దీనముఖముతో వేఁడుచు నాయెదుట నిలువఁబడినట్లే కనఁబడుచున్నావు!

విరా—ఓ దేవీ! నీ వూరక తమ్ముఁడాతమ్ముఁడా యని పలువరించెదవు. ఇంకను నీకెక్కడితమ్ముఁడు? నీమీఁదఁ బ్రేమలేక నిన్ను విడిచిపోయిన కఠినచిత్తునికొఱ కెన్నాళ్ళు విలపించెదవు?

సుధే—ఓప్రాణేశ్వరా! ఎన్నాళ్ళని సెలవిచ్చెదరేమి? ఎన్నియేండ్లు విలపించినను శోకసముద్రమునకు దరి గానరానట్టున్నది. నాకిప్పుడు క్షణ మొకకల్ప మగుచున్నది. ఎంతసేపటికిని తెల్లవాఱక నాకీరాత్రి యొక మహాయుగమైనది. హాదైవమా! చిరంజీవినినై దుఃఖములనుభవించుమని నన్నీ లోకములోఁ బుట్టించితివా!

విరా—హా! హృదయేశ్వరీ! (అని తలంచుకొని నేల చూచుచున్నాఁడు.)

ఉప—అయ్యో! రాజుగారును నధైర్యపడుచున్నారు! ఏమిబుద్ధి!

వామ—అమ్మా! ఊఱడుము. నిన్నుఁజూచి రాజుగారును దుఃఖపడుచున్నారు. భర్తగారిని మీపుత్రులను పుత్రాధికులనుగాఁ జూచుకొనుచున్న పరిజనమయిన మమ్మునుజూచి దుఃఖముపశమించుకొనుము. ఓరాజేంద్రా! మీకీవెఱ్ఱియేమి? దేవిగారినోదార్పవలసినవారు మీరే యిట్లు వావిడిచి దుఃఖపడినచో మిమ్మూఱడించువారెవ్వరు? ధైర్యమవలంబించి దేవి నోదార్పుఁడు.

సుధే—ఓవిప్రోత్తమా! ఇట్లొక్కసారిగా నూర్వురు తమ్ములను మ్రింగుకొని మరలఁ బ్రజలముఖములుచూచుటకు నాకు ముఖ మెట్లు

చెల్లును? ఇఁక నా కెక్కడిలోకము! ఎక్కడి ప్రజలు! లోకములో నన్నుఁబోలు భాగ్యహీనురాలు వేఱొకతె లేదు.

విరా—ఓభూదేవోత్తమా! నేనీదేవి నెట్లోదార్పఁగలను?

ఉ. ఊరికిఁ బోయి రింకను సహోదరు లాదట నేఁట రేపటన్
దా రరుదెంతు రోర్చుకొను ధైర్యముతో నని యూఱడింతునా?
వారల నేను దెచ్చెదను వందురఁ బోకని యూఱడింతునా?
ఊఱడు మిట్టు లీ వనుట కొక్కయుపాయముఁ దోఁప దక్కటా!

హా! సింహబలా! నారాష్ట్రమునకు నీవొక పెట్టని కోటవు గదా? కొండవలె నీవుదండ నుండుటచేత నెట్టివిక్రమధురంధరులును నారాజ్యమువంకఁ దేఱిపాఱఁ జూడ వెఱచుచుందురు. ఇఁక నీవులేని యీరాజ్యమున కేయోగము పట్టనున్నదో! నాభాగ్యహీనతచేత నే నీ కకాలమరణము సంప్రాప్తమయినది.

సుధే—నేను గేవల మందభాగ్యరాలను. నావంటినిర్భాగ్యురాలి కటువంటి సోదరరత్నము దక్కునా? హా! నే నెంతటి కఠినచిత్తురాలను! అటువంటి భ్రాతృశతమును మృత్యుదేవత కప్పగించి వారివెంటఁ బోలేక హృదయము పగులక మొండిజీవినై బ్రతుకుచున్నాను. ఓవిధాతా! నీవు నాహృదయమును రాతితోఁ జేసితివా?

ఉప—అమ్మా! ఓర్చుకొమ్ము. మృత్యుదేవతను నీవడ్డగింపఁ గలుగుదువా? అట్లు మృత్యువు త్రోచుకొనిరాఁగా నీవేమిచేసెదవు?

సుధే—ఆహా! ఎటువంటి బలవంతు లందఱొక్కసారిగాఁ గార్చిచ్చు పొదివినజీర్ణాటవివలె దగ్ధు లయినారు! హా! సైరంధ్రీ! నా తల్లీ! కీచకకులమున కకాలమృత్యుదేవతవయి మాకు నీవెక్కడ దాపురించినావు! ఇంతమందిని నీపొట్టఁ బెట్టుకొనుటచేత నయినను నీకుఁ దృప్తి కలిగినదా? నీకన్ను లిప్పుడు చల్లపడినవా?

విరా—ప్రాణేశ్వరీ! మనభాగ్య మిట్లుండఁగా నీ వేల పరుల నిందించెదవు? ఇం దామహాపతివ్రతదోష మేమున్నది? పరాంగనను బలిమిని బట్టఁబోయిన వాని దుర్ణయవిషమే వానిని జంపినది.

సుధే—అవు నాసాధ్వియెడల దోషము లేశమును లేదు. దోష మంతయు మనవానియొద్దనేయున్నది. ఒక్కగడుపునఁబుట్టినదోషము చేత నే నిట్లు మతిచెడి ప్రలపించుచున్నాను. హా! తమ్ముఁడా! నీకు రంభలమించు సుందరు లంద అంతఃపురమున నుండఁగా, పరదార కేల యాశపడితివి? పరసతిపొందు వలదని నేను నాఁడే చెవినిల్లుకట్టుకొని పోరితిని. నాహితవాక్య మొక్కటియుఁ జెవిని జొరనియ్యక సర్వ మును బెడచెవులఁ బెట్టితివి. ఇప్పుడయిన నామాట హిత మని నీ కనుభవమైనదా?

విరా—వినాశకాలము ప్రాపించినవాఁ డాప్తులహితాలాపము లేల వినును?

క. మృత్యువు విడువక తలపై
నృత్యం బటు సల్పుచుండ, నెన్నండును దా
నత్యంతహితులమతులం
బ్రత్యయ మిడ నిచ్చునె యల పాపవిధియుక్?

విధి సనవలసిన పని యేమి? వానిచావునకు నీయుపేక్ష కూడఁ గొంత తోడుపడినది. నాఁ డట్లు మధువునకై మాలినిని వానియిం టికిఁ బంపకుంటివా, ఇంతలో నింత వైపరీత్యము పుట్టునా.

సుధే—అవును. ఈఘోరమరణమునకుఁ బాపకర్మురాలనయిన నేనే కొంత కారకురాలను. అప్పుడు నాబుద్ధి భ్రమించి పాడు సురకై సైరంధ్రిని వానియింటికిఁ బంపి పాపము కట్టుకొని నూట యేవుర తమ్ములను నాపొట్టను బెట్టుకొన్నాను. నాలోపలఁ జొచ్చి విధి నాచేనట్లు చేయించుచుండఁగా, నేనెట్లు మాలినిని సురహరణార్థము పంపకుండ నేర్తును?

విరా—అది నీదోషము కాదు. విధి బలవంతమయి ప్రేరేపింపుచుండగా, విధి విధానము తప్పింప నెవ్వరికి శక్యమగును? నాఁడాలాగున వాఁడు పట్టపగలు సిగ్గువిడిచి వీధినిబడి మాలినిని సభ కేసి తఱుముకొని వచ్చినప్పుడే వానికిఁ జేటుకాల మాసన్న మయినదని నే ననుకొన్నాను. ఆయువుమూఁడఁబట్టియే వానికట్టి దుర్బుద్ధిపుట్టినది.

సుధే—వాఁడు నా కాళ్ళమీఁదఁబడి లేవక సైరంధ్రిని దన గృహమున కంపనియెడల మన్మథాగ్నిచేత నప్పుడే ప్రాణములు పోవు నని ప్రలపించినాఁడు. అప్పటి వానియవస్థను జూచి వాఁ డెట్లును కాముని నిశాతశరములచేతఁ జచ్చుట నిశ్చయ మని తలపోసి భ్రాతృవాత్సల్యముచేఁ గార్యాకార్యవిచారము చేయలేక సోదర ప్రాణరక్షణార్థమయి యాపని చేసితిని.

ఉప—ఆహా! సోదరస్నేహ మట్టిదే కదా! సహోదరునివ్యథఁ జూచి యాఁడుతోఁ డెట్లోర్వఁ గలుగును?

సుధే—ఓతమ్ముఁడా! అఖర్వశౌర్యగర్వులైనగంధర్వులు నీప్రాణములు గొందురని నే భయపెట్టినప్పుడు సైరంధ్రిపతులయిన గంధర్వపతులెంతటి బలవంతులైనను వారి నర్ధక్షణములో నంతము నొందించెదనని ప్రగల్భవచనములు పలికితివే, లోకములో నాకంటె బలవంతులు లేరని విఱ్ఱవీఁగెదు నీమర్జయ మయినబలము వారిముందేమయిపోయినది? అతిలోక బాహుబలుఁ డైనసింహబలు నొక్కరాత్రిలో నంతము నొందించిన యాగంధర్వు లెంతబలము గలవారో!

విరా—పాపోపహతుని జంపుటకు బలమే యక్కఱలేదు. ఇతరులూరక నిమిత్తమాత్రమే కాని వానిపాపమే వానిని జంపును. ధర్మబాహ్యుఁ డయి పాపకార్యమునకుఁ జొచ్చినవానికడ ధైర్యశౌర్యాదులు నిలుచునా? నీతిబల ముడిగినవాఁ డన్ని బలములు నుడిగినవాఁడే.

నీతిబలహీనుని బాలుఁ డైన ననాయాసముగాఁ జంపగలుగును. ఆతని పాపమే కాకున్న లోకాతీతసత్వాఢ్యుఁ డయినసింహబలు నొక్కరు చంపఁగలుగుదురా?

సుధే—ఓతమ్ముఁడా! నీవు శాస్త్రము లెఱిఁగినవాడవే? పరవనితాసంగమము పాప మని తెలిసియు బుద్ధి యేల మరలించుకొన్నావు కావు? దీనివలన నపఖ్యాతి యే గాక నీ వేమిసుఖ మనుభవించినావు?

విరా—ఓప్రియురాలా! ఏమి నీవెఱ్ఱి! వ్యభిచారమువలన దుఃఖమే గాక సుఖము కూడఁ గలుగునా?

చ. పతి వినె నేని ప్రాణములపై నలుగున్; జను లింత చూచినన్
క్షితిపయి మానుషంబు చెడుఁ; జింత మెయిం గులకాంత విన్నచో
బ్రతుకు త్యజింపఁ జూచుఁ: దలవంపు లగు న్సరివా రెఱింగినన్
వెత యగుగాక! సౌఖ్య మొదవించునె యన్యసతీరతం బెటుల్?

గీ. ఆయువు నడంచు, నైశ్వర్య మపహరించుఁ,
గీర్తితరువు నున్మలించుఁ గేవలంబు
పరసతీసంగమం బట్టిపాడుపనికి
ధర్మపరుఁ డెవ్వఁ డైనను దలఁపుగొనునె?

సుధే—స్వానుష్ఠానసమయమునఁ దెలిసినవారును తప్పుదారిఁ బట్టుదురు. ఓతమ్ముఁడా! ఈవిషయమున నీవివేక మెక్కడకుఁ బోయినది?

విరా—కామాతురునకుచితానుచితవివేక మెక్కడనుండును? ఆస దోసమెఱుఁగ నిచ్చునా?

మ. అలనాఁ డాయవివేకి కీచకుఁడు మధ్యాహ్నంబునం గామవి
హ్వలుఁ డై బావురుగాఁడు రాధిక డాయన్వచ్చిన న్లేచి రా,
నిలువెల్లం జెమరింప మే న్వడఁకఁ గన్నీ రశ్రులం గ్రమ్మ దా
నలసైరంధ్రి కడంగి నన్నినవాక్యం బుల్లమున్ వ్రచ్చెడున్.

సుధే—ఆవాక్యమేది?

విరా—ఇది—

చ. నరపతి చూచుచుండ సభ నన్నిటు కీచకుండు క్రూరుఁడై
పరిభవ మందఁ జేయఁగ నృపాలకుఁడే కని యూరకుండఁగా
నరయఁగ నింక మీఁదటఁ గులాంగన లెవ్వరిభార్య లీపురిన్
పరిభవ మందకుండ మనువారలు మానముతోడ? నక్కటా!

సుధే—అధర్మమును జూచి రాజుపేక్షకుఁడైనయెడల ఆపాపములో సగము రాజును జెందునని నీతివేత్తలు చెప్పుదురే! మీ రేల యుపేక్ష చేసితిరి? అప్పుడు మీరు వానికిఁ దగినబుద్ధి చెప్పి వారించి యుండినయెడల మనకీచకవ్రజమున కీయకాండప్రళయము రాకుండియుండును. దుఃఖకరమైన యీవాక్యము విని మీ రేమి చేసితిరి?

విరా—ఆమెను శాంతవచనములతోఁ గొంత యూరడించి, తరువాత విచారించి నిన్నిట్లుభంగపఱిచిన యాదుష్టుని శిక్షించెదఁ బొమ్మని సమయోచితముగాఁ జెప్పి యొడఁబఱిచి నే నామె నప్పటికి బంపివేసితిని. అంతలో పాడుదాక్షిణ్య మడ్డువచ్చి నానోరు నొక్కటచేత సభలోఁ గీచకుని గిఱియుటకయిన నాలుకాడినది కాదు.

సుధే—దుర్మార్గుడయిన సింహబలుడు పోలిసినను వంశము నిలుపుటకై నూటనలువురు తమ్ములలో నొక్కఁడైన బ్రతుకరావా?

విరా—పుట్టుకచేత నేకాక దుర్నయముచేతఁ గూడ వానికిఁ దమ్ములనఁదగినవారు మాత్రమేల యన్నను విడిచి బ్రతుకుదురు? అన్నగారి యవస్థను గన్నులార చూచియు భయపడక యాపరమపావనిని ముద్దయుయున్న యన్నశవముమీఁదఁ బెట్టి కట్టినట్టి దుష్టుల కట్టికష్టపాటు తప్పునా?

సుధే—హా! పాపపుదైవమా! నీకంటికి కీచకులమింత యెక్కువ బరువయ్యెనా? భ్రాతలకును బితలకును దిలోదకము లిచ్చుటకొక్కనినైన విడిచిపెట్టలేకపోతివా? మీ కేతరు లెందరు? ఇదిగో మృతకల్ప

రాలనయిఁ బ్రతికియున్న నేనే మీయందఱికిని గన్నీటితో తర్పణ జలము విడుచుచున్నాను. (అని యేడ్చుచున్నది.)

వామ—అమ్మా! తలఁచుకొని తలఁచుకొని యేల దుఃఖించెదరు? మీ రేడిచి యీపోయినవారిలో నొక్కరినైన బ్రతికింపఁ గలరా? మిమ్మిట్లు దుఃఖపెట్టెడువారు మీకు శత్రువులుగాక తమ్మలగుదురా? ఇఁక వారిమీఁద మోహపాశము కోసివేసి నేఁటిదినమున జరగవలసిన క్రియలమాట చూడుఁడు.

విరా—ఓమనోనాయకా! నేను జెప్పుమన్నమాటలు నీ వా సైరంధ్రితోఁ జెప్పితివా?

ఉ. ఓకమలాస్యరో! పురుషు లుర్విని జంచలచిత్తు లెంతయున్;
లోకములోని సుందరులలోఁ గడుసుందరి యామె; యెవ్వరే
నాకమలాయతాక్షి దెస నాసఁ గనుంగొని రేని, చావొగిన్
జేకుఱుఁగాన, మాలినిని శీఘ్రము సాగఁగ నంపఁగాఁ దగున్.

పురుషులకంటెఁ దరుణులు మృదుతరమధురవచనరచనలతో సమయోచితముగాఁ బలుకనేర్తురుగాన, నేనీభారమును నీమీఁదఁ బెట్టవలసివచ్చినది. అంతేకాక నేనునుబురుషుడనే యగుటచేత నాతరుణి చెంతకుఁబోయిన నాస్వాంతము కలఁగి యేమి చేటు మూడునోయని భీతికలుగుచున్నది.

సుధే—ప్రాణేశా! ఎంతమాత్రమును మీరా సైరంధ్రి దృష్టిపథమునఁ బడగూడదు. మీరు చెప్పుమన్నమాట లీవఱకే నేను సైరంధ్రితోఁ జెప్పి శీఘ్రముగా మారాష్ట్రమును మమ్మును విడిచి మహోపకారము చేయుమని నాఁడే వేడుకొన్నాను.

విరా—సైరంధ్రి యందు కొప్పుకొన్నదా?

సుధే—ఇఁకపదుమూడుదినములుమాత్ర మెట్లయిన నేనుమీ యింటనుంటకోర్చుకొమ్మ. అట్లుంటకీకొంటివా కృతజ్ఞులయిననాపతు

లప్పుడు మీకుఁ గనఁబడి తగిన మేలుచేసి నన్నుఁ గొనిపోదురు. అంతాఁక నిందు నాయునికి కీకొనవలయు నని యామె నన్ను బహు విధములఁ బ్రార్థించినది.

విరా—నీ వామెప్రార్థన మంగీకరించితి వనుకొనెదను.

సుధే—అందుల కొప్పుకొని యీలోపల నేయుపాయమును గలుగకుండ నాపుత్రులను వల్లభుని రక్షించుకొమ్మని మి మ్మామె కొప్పగించినాను.

విరా—అట్లయిన గడువుదాటునంతకు సహించియుండుము. నేఁడే కదా తుదిదినము?

సుధే—ఒక్కదినమయినను నే నెట్లు సహింపఁగలుగుదును? నాతమ్ములపాలిటి యపమృత్యు దేవతయైన యామాలిని నాకంటఁబడి నప్పుడెల్లను చచ్చినవాఁడు స్మరణకువచ్చి దుఃఖము సముద్ర తరంగములవలె పొరలిపొరలి వచ్చుచుండఁగా, సైరంధ్రి సదా చెంత నుండి పనిచేయుచు నాకన్నులయెదుర మెలఁగఁగా నెట్లు చూచి సహింపగలుగుదును ? ఓసహోదరులారా! నాకన్నులు మండించు మంటలవలె మీభార్యలగతికలయి ప్రతిదినమును నానేత్రముల యెదుర నేలకుఁ గంటికి నేకధారగా నేడ్చుచుండ నే నెట్లు చూడఁ గలుగుదును? (అని పెద్దపెట్టున నేడ్చుచున్నది.)

విరా—ఇఁక నేనీమెకు దుఃఖశాంతి చేయలేను. కంకుభట్టు వచ్చినయెడల, పురాణగాథలనుజెప్పి శోకోపశమనము చేయఁగలు గును. అతఁడు నేఁటి శ్రాద్ధకర్మలందు యోగ్యు లయినబ్రాహ్మణుల నియోగించి వచ్చెద నని పోయి యింకను రాలేదు.

దావా—దేవా! కంకుభట్టుగారు వచ్చుచున్నారు.

విరా—ఆయనను శీఘ్రముగాఁ గొనిరమ్ము.

[కంకుభట్టు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

విరా—(లేచి చేతులు జోడించి) స్వామీ! భట్టారకా! నమస్కారము.

కంకు—విజయోస్తు! దేవరసింహాసనమును స్వీకరింపుఁడు.

విరా—మీ రీపీఠమున నధివసింపుఁడు. (ఇద్దఱును గూర్చున్న తరువాత) స్వామీ! మీరుపురోహితానుమతంబున బ్రాహ్మణులసమర్థుల నాయాకర్మలకు నియోగించి వచ్చినారా?

కంకు—సర్వమును సంసిద్ధము చేయించినాను. గోదానములకు వలయుగోవులు మాత్ర మింకను రాలేదు.

విరా—దానార్థమయి సవత్సకగోసహస్రము నేఁటి తెమ్మని పంపిన ధనగుప్తుఁ డింకను రాలేదు. అతఁ డేపని చెప్పినను యుక్తకాలములో నిర్వహించుకొనిరాక యిట్లెప్పుడును మసలినవాఁడు కాఁడు. ప్రభాతమునకు ముందే వచ్చెద నని పోయినవాఁడు జాము ప్రొద్దెక్కవచ్చినను రాజపోవుటచూడఁగా గిట్టనివారివలన నాతని కేమో విపత్తువచ్చియుండు నని నాచిత్తము తత్తరిల్లుచున్నది.

కంకు—మీరు చింతిల్లనలసినపని లేదు. అతఁ డెట్టివిఘ్నములనైనఁ దప్పించుకొని యింతకు వచ్చుచుండును.

దౌవా—దేవా! ధనగుప్తుఁడు రోఁజుచు పరుగెత్తుకొని వచ్చుచున్నాఁడు.

విరా—వెంటనే లోపలికి రమ్మనుము.

[రోఁజుచు ధనగుప్తుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

ధన—(రోఁజుచు) దేవా! నమస్కారము. నా దేహము—దేహము-కంప మెత్తుచున్నది; నానోట-మాట-మాట రాకున్నది. (అని గడియకొకమాటగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.)

విరా—పడఁకపోకు; తొందరపడకు. శాంతించుకొని నీకేమి యుపద్రవము వచ్చినదో చెప్పు. నీ వెక్కడనుండి వచ్చుచున్నావు?

ధన—యమ—యమ—యమసన్నిధానము నుండి.

సుధే—అయ్యో! ధనగుప్తున కెంతగతిపట్టినది! నామన స్సిప్పుడు దుఃఖసముద్రములో మునిఁగియుండియు తనదుఃఖమును మఱచి పతుని యాపదకై పరితపించుచున్నది.

విరా—ధనగుప్తా! నీవు వెఱ్ఱిచూపులు చూచుచున్నావు. నీకు మతిభ్రమణముకలిగినదా? నీ వెక్కడనుండి పరుగెత్తుకొనివచ్చినావు?

ధన—మృత్యుముఖమునుండితప్పించుకొని పరుగెత్తివచ్చినాను.

విరా—నీకు చిత్తచాంచల్యముకలిగినదా? దేహము తెలిసియే యున్నదా? గోవులను తోలించుకొని వచ్చినావా లేదా చెప్పు.

ధన—గోవులనా? గోవులనా? ఇంకను మనకెక్కడి గోవులు? మనగోవులను గోవులను—నేను చెప్పలేను. (అని నిట్టూర్పు విడుచుచున్నాఁడు.)

విరా—అయ్యో! పాపము! వీని కాకస్మికముగా చిత్తభ్రమ కలిగినదిగదా? వైద్యులను బిలిపించి వీనికి చికిత్స చేయింపుఁడు. ఓధనగుప్తా! గోవులను దీసికొనిరాలేదా? కొంచెము శాంతించుకొని చెప్పు.

ధన—నాకు మతిభ్రాంతి లేదు. నా దేహము పూర్ణముగా తెలిసియేయున్నది. అప్రియమని చెప్పఁజాలకున్నాను. మనసింహ బలుఁడు చచ్చియు నదృష్టహీనుఁడే యయినాఁడు. అతఁడు గోదాన పుణ్యమునకు నోచుకోలేదు.

విరా—(ఉలికిపడి) అప్రియ మేమి? నే నుండఁగా వానికి గోదానము లేల లేకపోవును?

ధన—మనగోవులనుబట్టుటకయి సేనలతో సుశర్మవచ్చినాడు.

విరా—(ఆశ్చర్యముతో) ఏసుశర్మ? ఎక్కడకు వచ్చినాఁడు?

ధన—ఏసుశర్మ ఆసుశర్మే. మనశత్రువైన సుశర్మ. ఊరి బయలికి వచ్చినాఁడు.

విరా—(విస్మయముతో) ఆత్రిగర్తరాజు కాఁడుగదా?

ధన—ఔ నతఁడే. అతఁడు దుర్యోధనుని ప్రేరణముచేత మనగోవులను బట్టుటకయి దక్షిణదిక్కునకు వచ్చినాఁడు.

విరా—ఓసభికులారా! వింటిరాయీవైపరీత్యంబు? ఏమేమీ?

మ. ధనగుప్తా! మనగోగణంబులఁ ద్రిగర్తుల్ పట్టఁగా వచ్చిరే?
మును దానొందిన భంగపాటులసుశర్ముం డప్పుడే విస్మృతిం
గనెనే? క్రమ్మఱ నేమొగంబునను సంగ్రామార్థియై వచ్చె? న
న్మొనల న్నాదు ప్రతాపవహ్నికిఁ గటం బూర్ణాహుతిం జేసెదన్.

క. శలభం బియ్యెడఁ గాలా
నలముఁ బయింగంతు వేయ నడ తెంచె; నిదే
పొలిసె సుశర్మ; మదిష్టము
ఫలియించెను; నేఁడు కాదె పండువు నాకున్?

(అని తనలో నేమో యాలోచించుచు క్రిందుచూచుచున్నాఁడు.)

కంకు—(తనలో) సుయోధనుఁడు మే మిందున్నజాడ కని పెట్టినాఁడేమో! (ప్రకాశముగా) ధనగుప్తా! గోవులఁ బట్టుటకయి సుశర్మ దుర్యోధనుని ప్రేరణముచేత వచ్చినాఁడా? ఆకౌరవాధముఁ డెంతదుర్మార్గుఁడు!

ధన—భటుల సంభాషణమువలన నేనీసంగతి గ్రహించినాను. నన్నాసుశర్మ పాండవులవృత్తాంతము కూడ నడిగినాఁడు.

కంకు—(తనలో) ఈతఁడు మనవృత్తాంత మేమయిన నెఱిఁగి చెప్పినాఁడేమో! (ప్రకాశముగా) ఓధనగుప్తా నీవేమి చెప్పినావు?

ధన—చెప్పుట కేమున్నది? నే నేమియు నెఱుఁగ నని చెప్పినాను. వ న్నాపశువు మనపశువులజాడకూడ గ్రుచ్చి గ్రుచ్చి యడిగినాఁడు.

కంక—(తనలో) ఇఁక నే నూఱట చెందవచ్చును. ఈవార్త రాజుగారికిఁ గావలసినది. రాజుగారు తమలోఁ దా మేమో యాలోచించుకొనుచు వినకున్నారు. (ప్రకాశముగా) దేవా! ధనగుప్తుఁ డేదో మనవి చేయుచున్నాఁడు.

విరా—అతఁ డేమనుచున్నాఁడు?

కంక—ఆసుశర్మ మన పశువులజాడ త న్నడిగినాఁ డనుచున్నాఁడు.

విరా—(ధనగుప్తునివంకఁ దిరిగి) ఓధనగుప్తా! ఏ దేదీ? ఆమాట యింకొకసారి చెప్పు. ఆనరపశువు మనపశువులజాడకూడ నిన్నే యడిగినాఁడుగా! ఏమి యాతని పోతరము! ఆక్రూరుని నీ వెట్లు తారసించితివి?

ధన—నేఁటి దానార్థమై నేను గోవుల నేర్పఁబోవుచుండఁగా దారిలో యమభటులవంటి వానిభటు లెదురుపడి నన్నుఁ బట్టి కొట్టి తమ ప్రభువుసన్నిధికిఁ గొనిపోయిరి.

గీ. కటకటా! నేను మిముఁ వంటి ఘనబలాఢ్య
పాదభక్తుఁడ నయ్యు నాతులువచేతఁ
గానిమాటలుఁపడి కొల్వులోన కొట్టఁ
బడితి· విధివ్రాఁత తప్పింప వశమె యెందు?

విరా—ఇట్లవమానితుఁడ నైతి నని నొచ్చుకొనకు. నాప్రియభృత్యుని బరిభవపఱిచిన పాపఫలము వాఁడిప్పుడ యనుభవింపగలడు. ఆతులువ మ మ్మేమైన నన్నాఁడా?

ధన—ఆదుష్టుఁడు నోరికి మాఱు లేదుగనుక దేవరవిషయమాయి కావలసి నన్ని కాఱు లఱచినాఁడు. ఆప్రేలాపములు నిండినసభలో

నుచ్చరింపఁ బోలవు. ఆకుక్క చాటున మొఱఁగినమాత్రమున దేవర పరితాపము కొఱవడునా?

విరా—అహా! ఎంతపనివుట్టెను! వాఁ డేమి తలఁచుకొని యింత నిర్భయముగా వచ్చియుండును?

ధన—మఱియేమి యున్నది? ఆత్మవినాశము తలఁచుకొనివచ్చి నాఁడు. కాలనియోగము మీఱ నెవరితర మగును?

విరా—(తలయూఁచి) ఔరా! ఇంతకాలమున కెంతవింత వినఁబడెను! నాప్రియభృత్యుని భంగపఱిచినవాఁ డింకను ప్రాణములతో నున్నాఁడు. ధనగుప్తా! యమకింకరులవంటి యాకిరాతుల చేతులలోనుండి నీ వెట్లు తప్పించుకోఁగలిగితివి?

ధన—మరల దేవరవారిపాదసందర్శనము చేయవలసినభాగ్యమున్నది కాఁబట్టి దైవికముగా మృత్యుముఖమునుండి వెడలివచ్చినాను. ఆసుశర్మ తనమంత్రులతోఁ గార్యాలోచనము చేయఁదలచి నన్నుదూరముగాఁ గొనిపోయి నిలుపుఁ డని భటుల కాజ్ఞాపించెను. నన్నుఁ గొనిపోయి యొకతాళవృక్షమునకుఁ గట్టి, ఆదారిని సురాభాండముఁ గొనిపోవుచున్న శౌండినిని గొట్టి బలవంతముగా దాని పంటిలోని కల్లు త్రావి, మత్తెక్కి చెట్టుక్రిందఁ జేరి జూద మాడఁ దొడఁగిరి.

విరా—వారుతమనాయకునికిఁ దగినభటులు. తరువాత.

ధన—ఆసందడిలో నేను మెల్లఁగా నాబంధములను పండ్లతోఁ గొఱికి త్రెంచుకొని పురివంక మరలి నాపిక్కబలము చూప నారంభించితిని. అది చూచి నలుగురు భటులు నావెంటఁ బడి నన్నుఁ దఱుముకొనివచ్చిరి కాని వారు నాపరుగు పట్టఁజాలక కొంతదూరము వచ్చి వెనుకకు మరలవలసినవారైరి. ఇప్పు డాదుష్టుల పశుగ్రహణ వృత్తాంతమును దేవరకు నివేదింపఁ గలిగి కృతార్థుఁడ నయితిని.

విరా—ఓదౌవారికా! ఇప్పుడ తమతమ సేనలతోడ యుద్ధసన్నద్ధులయి యుండుఁడని మనదండనాథులకు జెప్పి పంపుము. మే మిదే విపక్షశిక్షాదీక్షఁబూని దండయాత్ర వెడలఁబోవుచున్నాము.

దౌవా—మహాప్రసాదము. (అని నిష్క్రమించి మరల ప్రవేశించి) దేవా! సేనానియగు వీరసేనుఁడు మహావేగముగా గోపాలురను వెంటగొని దేవరను సందర్శింప వచ్చుచున్నాఁడు.

విరా—ఏఁడీ? ఏఁడీ? ఇటు రమ్మను.

వీర—(ప్రవేశించి) స్వామీ! నమస్కారము.

విరా—సేనానీ! సింహబలుఁడు పోఁగానే శత్రువులవలన మనవీటి కెంతవైపరీత్యము పుట్టినదో విన్నావా?

వీర—దేవా! వినుటయేకాదు కన్నారఁ గనియే వచ్చినాను. ఇఁక మాటల కెడము లేదు.

ఉ. ఆవల గర్భశత్రుఁ డగు నల్లసుశర్ముఁ డపారమైన సై
న్యావళితోడ వచ్చి యతులాతిమదాంధత దక్షిణంబునన్
గోవులఁ బట్టె; నడ్డుపడు గోపుల వీఁకని గొట్టెఁ దూపులన్;
భూవర! యాలఁ దోలుకొనిపోయెడుఁ బచ్చెవుదొంగయో యనన్.

ఆగోవులదొంగ నిప్పుడ వెంబడించి వేఁడిచూపినంగాని మన గోవులు మనకు దక్కవు.

క. పాపిష్ఠుఁ డడ్డు చొచ్చిన
గోపాలుర వీరి నిట్లు కుపితుండై వాల్
తూపులపా లొనరించెనొ
యీపట్టునఁ జిత్తగింపుఁ డెల్లరతనువుల్.

నేను మనసేనల నన్నిటిని సన్నద్ధము లగుచుండ నియమించి వైరిసంహారమునకయి యేలినవారియనుజ్ఞ పొంద వచ్చినాను.

విరా——(గోపకులవంకఁ జూచి)

ఉ. గోపకులార! చింతపడకుం డణుమాత్రము మీరె దీనికిన్;
దూపు లవెన్ని మీయొడల దూఱెనొ వానికి నూఱు రెట్లుగాఁ
దూపులు వాని దేహమునఁ దూర్చెదఁ, గార్చెద నెత్రుటేఱులన్,
బాపెద మీపరాభవము; పంపెద నంతకు చెంతకుఁ రిపుఁ.

వీరసేనా! మనసైన్య ముత్సాహ వంత మయియున్నదా?

వీర——ఉత్సాహమో గిత్సాహమో నేను జెప్పలేను.

ఉ. డాసె సుశర్మ యంచు వినుటన్ మనసైనికు లెల్ల సంగరో
ల్లాసము మోములందు బొదలన్ రిపు నెప్పుడు రూపడంతుమా
గాసిలకంచు మించుతమకంబునఁ బెండ్లికిఁ బోవుకై వడిన్
భాసిలుచున్నవారు గెలువం బయనం బయి నవ్వుమోములన్.

పగవారి నెప్పుడు పరాభవింతుమా యనుచింతయే కాని మనవీరభటులలో నొక్కనికిని బ్రాణములమీఁది చింత లేదు.

కంక——(తనలో) విక్రమక్రీడకు నాకు నుత్సాహము కలుగుచున్నది. ఏదో యుపాయముపన్ని నేనును వీరవెంటఁ బోవఁ బ్రయత్నించెదను.

విరా——దౌవారికా! సూతుని నారథము సాయుధముగా నాయితముచేసి తెమ్మనుము. ఇదిగో నేను విక్రమవిహారమునకు లేచుచున్నాను. (అని లేచుచున్నాడు.)

వీర——ఇంతమాత్రపుపనికి దేవరవారు శ్రమపడవలెనా? మీ భటుని నన్నుఁ బంపుడు. క్షణకాలమున సుశర్మను బట్టితెచ్చి మీపాదములకుఁ గానుక చేసెదను. శత్రుశిరఃఖండనమున కయి నాచేతులు త్వరపడు చున్నవి.

విరా——నాతోఁ బ్రతిఘటించి వీరాధివీరుఁడనని గర్వాలాపములుపలుకుచున్న యాప్రతివీరుని నేనుండగాఁ బరు లెవ్వరును సంహరింప

గూడను. ఈసేనలను నేనే నడిపెదను. ఓవీరసేనా! మనశతానీకాద్యను జన్ములను శంఖాదికుమారులను నావీరవిహారమును జూచుట కయి రథారూఢు లయి నావెంట రా నియమింపుము. పురసంరక్షణార్థ మయి గుత్తరుఁ డింట నుండును.

వీర—నే నీవఱకే వారల కీత్రిగర్తలవార్త చెప్పించితిని. వారీవార్త చెవి సోఁకినతరువాత వీరవిహారమునకు బయలుదేఱక క్షణకాల మయిన నింట నిలువఁజాలరు.

సుధే—ప్రాణేశ్వరా! నన్నుఁగూడా యుద్ధభూమికి మీవెంటఁ గొనిపొండు. మిమ్ము విడిచి నే నింట నొంటిగా నుండలేను. ఒక వేళ బలవంతముగా నా దేహము నిం దుంచఁగలిగినను ప్రాణము లెట్లును మీవెంట రాకమానవు. సోదరమరణదుఃఖమే నన్ను సంతాపింపఁ జేయుచుండఁగా, మీదుస్సహవిరహతాపముకూడ దానికిఁ దోడు పడిన నేను దాళఁగలుగుదునా?

కంకు—(తనలో) ఇదిగో సమయము తటస్థించినది. నే నీమెను బ్రోత్సాహపఱిచి యీమెతోఁ బ్రయాణ మయ్యెదను. (ప్రకాశముగా) అమ్మా! సోదరమరణ వ్యథాతుర వయియున్న నీ కిప్పుడు పతివిరహము నిశ్చయముగా దుర్భరమే యగును.

విరా—ఓహృదయేశ్వరీ! నామాట వినుము. వీరులకుసహితము దుర్నిరీక్షమయి యుండెడు రణరంగమునకు సహజభీరువులైన స్త్రీలు రాఁదగినవారు కారు. అంతేకాక మనప్రతివీరులును క్రూరాగ్రేసరు లని పేరు పడినవారుగదా?

సుధే—ఆవల దేని కయినను సహింతునుదాని యిం నుండి ప్రాణములు నిలుపఁజాలను.

కంకు—ఓమహారాజా! ఈమె ప్రార్థన నంగీకరింపుఁడు. క్షత్రియ స్త్రీలు భీరురాండ్రు కారు. పూర్వము కేకయరాజపుత్రి భర్తయైన దశరథు

నకు సంగరరంగమునందుఁ దోడుపడలేదా? మొన్న సుభద్ర యాదవుల తోడఁ బోరాడిన విజయునకు సారథ్యము చేయలేదా? ధైర్య గరిమచేత దేవియు వారికిఁ దీసిపోవునది కాదు. నా కొక్క వలలుని తో డిచ్చిన పక్షమున సురక్షితస్థలమున నిలిపి మే మిద్దఱము నీమెను గంటికి ఱెప్పవలెఁ గాచియుండెదము. అతఁడు కావలి కాచుచుండును; నేను ధర్మతత్త్వములు చెప్పి దుఃఖశాంతి చేయుచుండెద.

విరా—మంచిది. అలాగే కానిమ్ము. పెద్దలయాజ్ఞ మీఱ రాదు గనుక దేవిరాక కంగీకరించినారము. ఈమె రక్షణభారము మీది. మీ కిం కెవ్వరు తోడు కావలెను?

కంక—పాండవులవద్ద నున్నప్పుడు తంత్రీపాలదామగ్రంథుల పౌరుషములు కొంత యెఱిఁగియున్నాను. వారుగూడ వార్తాహర ణాదులకై నాకు సహాయులు కానిండు.

విరా—వీరసేనా! దేవికిని వీరికి నలువురకును సర్వ రథ ములను బన్నింపఁబంపుము. నడుమనడుమ నీవును వీరి క్షేమము విచా రించుచుండుము.

వీర—దేవరయాజ్ఞాప్రకారము చేసెదను.

విరా—వామనశర్మా! దేవికూడ మాతోడనే వచ్చును. సింహబలాదులయుత్తరక్రియల కయి యీదినమున జరపవలసిన దంతయు ధనగుప్తుని సాహాయ్యమున నడుపుడు. మీ కన్నిటికిని నామాఱుగా నుత్తరుఁ డున్నాఁడు. మేము పోయివత్తుమా?

వామ—నిమిత్తము లనుకూలములుగా నున్నవి. శీఘ్రముగా విజయంచేయుఁడు. మీకు విజయ మగుఁగాక!

కంక—ఇది యాశీర్వాదము కాక వరమే యగును.

దౌవా—దేవా! శతానీకాదులు రథారూఢులయి చతురంగ సేనాసమేతముగా వచ్చి వాకిట నిలిచి దేవరకు విన్నపము చేయు

చున్నారు. ఏలినవారిసారథియు నాయుధ సహితముగా నుత్తమాశ్వములను బూన్చినరథమును దెచ్చి వీధిలో నిలిపియున్నాఁడు.

విరా—ఇదిగో మేమును వచ్చుచున్నాము. ధనగుప్తా! నీవుత్తరకుమారుని యొద్దకుఁ బోయి పురరక్షణ మేమఱకుండు మని నాపలుకులుగాఁ జెప్పుము.

[అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.]

తృ తీ యా ం క ము

[ఆసీనురాం డ్రయియున్న సుధేష్ణాము లగునంతఃపుర స్త్రీజనమును
పరివేష్టించి కంకుభట్టు దామగ్రంధి తంత్రీపాలాదులు
ప్రవేశించుచున్నారు.]

కంకు—తంత్రీపాలా! వలలుని బలమును నమ్మి నామాటయందలి విశ్వాసముచే శ్రీమహారాజుగారు తమయంతఃపురాంగనారక్షణభారమంతయు మనమీఁదఁబెట్టి కొలఁది సైన్యమునుమాత్రము మనకు తోడిచ్చి ప్రధానసేనాసమేతు లయి నిర్విచారముగా గోగణమును మరలింప దండయాత్ర వెడలియున్నారుగదా.

తంత్రీ—సమర్థులపైని గార్యభారము నుంచినప్పుడునిర్విచారముగా నుండుట నైసర్గికమే.

కంకు—రిపుసేనలవెంట ధృతరాష్ట్రుఁడిందున్నచ్చెనని యెవ్వరో చెప్పినంతమాత్రమున వలలుఁడు స్వకృత్యమును విడిచి నేను వలదనుచుండఁగానిదెవచ్చెదననితద్దర్శనకుతూహలచాపలమునఁ బరుగెత్తి యింకనురాలేదు. అంధరాజెక్కడ! శత్రుసేనలవెంటవచ్చు టెక్కడ!

దామ—అట్లనఁగూడదు. పాండవులిందుదాఁగియుండిరేమో యన్న శంకచేత నొకవేళ ధృతరాష్ట్రుని యాలోచనమీఁద వారి నన్వేషింపవలె నన్నతలంపుతో గోగ్రహణమిష పెట్టి దుర్యోధనుఁడే యీసుశర్మ నిందుఁ బంచియుండవచ్చును.

కంకు—వాని కట్టిదురూహ పుట్టుట వింతగాదు.

దామ—అట్లయ్యేనేని, మాయోపాయధురంధరుఁడైనయుంధ నరపాలుని ముందుగా నీసేనవెంట నంపి సుయోధనుఁడుసహితము యోధవీరులతో తేపురావచ్చును.

తంత్రీ—వలలుఁడు సత్యమారసి రానిమ్ము. అతఁడు వచ్చు లోపలనె శత్రుభటు లొకద్రోహమునకుఁ జొచ్చినచో వైరులఁ బాఱద్రోలి యీశుద్ధాంతజనమును మనము రక్షింపఁజాలమా?

సుధే—అయ్యో! అధర్మపరులైన పరులమూలమున మహానుభావులైన పాండవులెక్కడ నజ్ఞాతవాసము చేయుచు నిడుమలఁ బడుచున్నారోకదా! ఓహృదయమా! ఏమి నీసామర్థ్యము! ఇంతలోనే భ్రాతృమరణశోకమును మఱపించి నేనేమో కష్టములెఱుఁగనిదాని నయినట్లు పరులకష్టములనుగూర్చి నన్నుఁ బరితాప పడునట్లు చేయుచున్నావు!

కంకు—స్వకష్టములను దలఁపక పరులకష్టములకుఁ బరితపించుట మంచివారికి స్వభావము. సజ్జనహృదయములు వెన్నకంటెను మృదుతరములు.

క. తాపాధిక్యము తనకుం
బ్రాపించినయపుడె వెన్న రయమునఁ గరఁగున్
దాపలవం బన్యులకున్
బ్రాపించినఁ గరఁగు సజ్జనస్వాంతంబుల్.

సుధే—అదియేమో నాహృదయము భయసదన మగుచున్నది. దూరమున నేదో శ్రవణవిదారణదారుణధ్వనులు వినఁబడుచున్నవి.

కంక—అమ్మా! ఆ భీమధ్వనులకు భయపడఁ బోకు. అవి మన భటుల సింహనాదములును గజబృంహితములును హయహేషలును రథఘోషలునుగాని వేఱొండు కావు. మే మింతఱము సన్నిధానమునఁ గాచియుండఁగా వెఱపేల?

సుధే—మీయట్టివారి ప్రాపుండఁగా వెఱవవలసిన పని లేదు. అదె గదను కేలఁ దాలిచి భీమునివలె వలలుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. నా గుండె కుదుటఁ బడినది.

కంక—(తనలో) ఈమె వలలుని భీమునిగా నెఱిఁగి యుండదుగదా?

[గదాహస్తుఁడయి వలలుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

సుధే—ఓయీ! వలలా! నీవు పోయిన కార్యము పండయినదా? కాయయయినదా?

కంక—మనోరథసిద్ధి యైనదా!

వల—దేవీ! నమస్కారము. కంకభట్టారకా! వందనము. నేనుబడిన ప్రయాసము పిపాసచే నెండనూవి వెంటఁ దగిలినట్లయినది.

కంక—అంధరాజు కనఁబడలేదా?

వల—అంధరాజు కనఁబడెను. కాని యతఁడు మన మనుకొన్న యంధరాజు కాఁడు.

కంక—మఱియెవఁడు?

వల—సంగ్రామవీక్షాపేక్షచే వచ్చుచున్నయొక వృద్ధాంధరాజు.

కంక—అంధుఁడయినచో నిఁక యుద్ధమును జక్కఁగా నేవీక్షింపఁగలఁడు.

వల—అతఁడు కేవ లాంధుఁడే కాక బధిరుఁడు సహితమైనను, సంగరదర్శనమునకును సమరవార్తావిశేషాకర్ణనమునకును దగిన సాధన సంపత్తి లేనివాఁడు కాఁడు.

కంకు—అట్టి యుత్కృతసాధన మేది?

వల—దక్షిణభుజాదండము లేకయు జనకుని కవలంబదండముగానున్న పుత్రరత్నము.

కంకు—అట్లయినచో నతఁడు తండ్రికిఁ దగిన తనయుఁడే.

వల—ఆయంగహీనతలు వారికిస్వదోషమువలననైనవి కావు. స్వరాష్ట్రరక్షణార్థముగా ముందొకసారి వారొనర్చిన సంగరరంగమునందే వారి కీయంగవైకల్యములు సంప్రాప్తములయినవట!

కంకు—వారతి సుకృతులు.

వల—మేలు మఱవక మహారాజుగారు తాము పారితోషికముగా నొసంగెడి యుపకారవేతనము నంగీకరింపవలసినదని యెంత ప్రార్థించినను వినక వినయవచనములతో నిరాకరించి స్వతంత్రజీవనము చేయవలెనన్న యుదారబుద్ధితో వారిప్పుడు కృషివృత్తి నవలంబించి చెమటయూడ్చి స్వకాయమువలన జీవించుచున్నారఁట! గ్రుచ్చి గ్రుచ్చి నేనడిగినమీఁదట వారిష్టము లేకయే యీవృత్తాంతమును నాతోఁ జెప్పవలసినవారైరి.

కంకు—వారు మన కత్యంత గౌరవార్హులు.

గీ. పృథివిలోపలఁ బరతంత్రవృత్తితోడఁ
బడయునట్టి మహేంద్రవైభవముకంటె
నుత్తములు దాము స్వచ్ఛందవృత్తితోడి
కొలఁది విభవంబె గొప్పగాఁ దలఁతు రెపుడు.

పరభాగ్యోపజీవులు కానొల్లని యీయోగ్యపురుషుల పేరు లేవో యెఱుఁగుదువా?

వల—వారిలో వృద్ధునిపేరు పురుషోత్తవర్మయఁట! కుమారుని నామము వజ్రబాహువఁట!-అదె వారు వచ్చుచున్నారు. క్షణకాల మూరకుండుఁడు.

సుధే—వృద్ధుని భుజములమీఁద నెక్కించుకొని కుమారుఁ డెల్లు మిట్ట నెక్కుచున్నాఁడో! వారును మన మున్నయెడకే వత్తురా?

వల—రారు. వారు మనముందున్న యీమెట్ట నెక్కియక్కడ నుండి యుద్ధమును జూతురు. పల్లములోనున్న మనకు వారాడుకొను మాటలు వినఁబడునుగాని వారికి మనము కంటబడము.

తంత్రీ—వారివలెనే మనమును మిట్టనెక్కి ప్రత్యక్షముగా సంగ్రామము నేల సందర్శింపరాదు?

కంకు—మన మట్లు చేయరాదు. ఉన్నతప్రదేశ మధిరోహించి యుంటచే మనమెక్కింత పగవారికంటఁబడితిమా, మనకపాయము సంభవించును.

వల—వీరియాజ్ఞ మన కవిలంఘనీయము. ఈయుభయుల మూలముననే మనము సకలమును నిరపాయముగా నెఱుఁగవచ్చును. వృద్ధుఁ డంధుఁ డగుటచేతఁ దానుజూచిన దెల్లను గుమారుఁ డాతనికి దెలుపుచుండును. బధిరుఁడగు తండ్రికిఁ దెలుపునప్పుడు కొడుకు బిగ్గరగా జెప్పక తీఱనందున నందనుఁడు పలుకు ప్రతివాక్యమును మనకు వినఁబడుచునేయుండును.

దామ—కన్నదానికిని విన్నదానికిని భేద ముండదా?

కంకు—మొట్టమొదటఁ గొంతసేపు మనము శ్రవణానందముగా వినుటతో దృప్తి వహించినయెడల, తరువాత నేత్రోత్సవాపాదకమగు సమదర్శనమే కాక మహోత్సాహముతో నాహవముననే భాగస్థుల మగుభాగ్యముసహితము మనకు లభించునేమో! కొంచెము తాలిమి వహింపుఁడు. అదిగో వారు గుట్ట నారోహించినారు.

[కుమారుఁడు తండ్రిని మూఁపుమీఁద వహించుకొని వచ్చి దింపఁగా నిరువురును ప్రవేశించుచున్నారు]

వల—ఆలమునఁ బాలికాఁపుల మగుభాగ్యము లభించినప్పుడు గదా నాకుఁ బండువు! వారు చెట్టు మొదటఁ జేరినారు. ఏ మను కొందురో విందము.

పురు—కుమారా! పూర్వయుద్ధమున సుశర్ముని భటుఁడు నాకన్నులలోఁ దూపులునాటి యిట్టిపాపమును గట్టుకొన కుండిన పక్షమున, ఈయుత్సాహవంతము లైన ముసలిచేతులతోనే కొంత వఱకు నేనును శత్రుసంహారముచేసి ప్రభువువారి మన్నన ఋణమును దీర్చుకోఁగలుగుదునుగదా!

వజ్ర—హా! తండ్రీ! వృద్ధుఁడవైన నీకే యింతపౌరుష మున్నప్పుడు నీకడుపునఁ బుట్టిన యుత్తమక్షత్రియకుమారునకు నా కెంత తీవ్రత ముండవలెను? నా కుడిభుజమే పోకుండిన యెడల నే నిప్పుడు పిడుగుతునకవలె నరాతిబలములపై నిబడి నాప్రియజనకుని నేత్రావరోధమునకుఁ గారణమైన విరోధితల నైన నఱికి యాపాపుశిరస్సును మీపవిత్రపాదముల కుపాయనము చేసి పితృఋణవిమోచనమును జేసికోనా?

పురు—తిన్నఁగా వినఁబడని నా చెవులకు సహిత మేదోమహాశబ్దము వినవచ్చుచున్నది పయినుండి పిడుగు పడుచుండలేదుగదా?
అర్జునః ఫల్గునః పార్థ—(అని తొలఁగఁ జూచుచున్నాడు.)

వజ్ర—జనకా! జడియఁబోకు. అది పిడుగుచప్పుడుగాదు.

క. ఇందలి వసుంధరాధర
కందరములు మాఱుమ్రోయఁ గర్ణము లవియన్
గ్రందగుశబ్దం బిది రణ
దుందుభినాదమ్ము సుమ్ము తూలకు తండ్రీ!

వల—ఈసంగరభేరీభాంకరణముచే నాయంగము పొంగుచున్నది. ఏదీగద? (అని లేవఁబోవుచున్నాఁడు.)

కంఠు—నలలా! తాళుతాళు ఇది సమయము కాదు. నీ వేమి రణరంగభీముఁడ ననుకొనుచున్నావా? నీ వెవ్వఁడవో స్మరణకుఁ దెచ్చుకో.

వల—(తన్నుఁ జూచుకొని) నేను విరాటుని వంటలవాఁడనా? వీరావేశమున నన్ను నేను మఱచితిని మన్నింపుఁడు. (అని మరలఁ గూరుచున్నాఁడు.)

పురు—ఓహో! తెలిసినది. యుద్ధ మారంభము కాఁబోవుచున్నది కాఁబోలును! నామీఁద నేదో ధూళిలాగునఁ బడుచున్నది. ఇది యీవృక్షమునుండి పడుచున్న పుష్పరజమా? గమన వేగమున నుత్థాపితమైన బలపాదపరాగమా?

వజ్ర—ఇది యుద్ధయాత్రచేయుచున్న మనసైనికనికరముల చరణ హతులచే లేచినదుమారము. అదిగో మనసేన శత్రుసేన మీఁది కెంత వేగముగా నడుచు చున్నదో!

ఉ. తమ్మపు డప్డు మింటి జలదమ్ములు వృష్టి నడంచు చుండుటన్
బమ్మిన పూర్వవైరమును బాపికొనన్ ఘనరోషమూర్తులై
దొమ్మి యొనర్పఁ బోవుగతిఁ దోయదవీధికి శోణధూళి మే
ఘమ్ములు మిన్నుమన్నొకటఁ గ్రమ్ముచు లేచెఁ జమూపదాహతిన్.

పురు—యుద్ధ మన్నపేరు విన్న నా మేను పొంగు చున్నది. నేను వృద్ధుఁడ నై దూరమున నిలువఁజాలను. నన్ను రణరంగమునకుఁ గొనిపోయి విడువుము. ఖడ్గపాణినయి పోరాడి జయము నొంది స్వామికార్య నిర్వాహకుఁడనయి చిరకీర్తి నైనను గందును. విమతులఁ గొందఱ నైన హతులను జేసి స్వామ్యర్థపరిత్యక్త దేహుఁడనై లయము నొంది వీరస్వర్గము నైనను జూఱగొందును. ఏదీ. ఖడ్గము? ఎక్కడ నున్నది? (అని తడవుచున్నాఁడు.)

వల—(లేచుచు) ఈవృద్ధునకు నేనును దోడుపడుదునా?

కంక—వలలా! కూరుచుండుము. నిమిషనిమిషమునకును నిన్ను నీవు మఱచుచున్నావు. త్వరపడఁబోకుము. మహారాజుగారు నిన్నీ దేవికి సంరక్షణార్థముగా నియోగించి పోవుట విస్మరించితివా?

వల—అవునౌను. రాజాజ్ఞ మీఱి నే నీస్థలమును విడువఁగూడదు. (అని కూర్చున్నాఁడు.)

వజ్ర—నాయనా! వృక్షమూలమున నట్లు తడవెద వేమి? ఊఁతకోలనే కాని నీవిచటికిఁ గరవాలమును దేలేదు. యుద్ధవార్తనువిని మనమింటికిఁ బోక పొలమునుండియే యిచ్చటికి వచ్చినాము కామా?

పుర—అక్కటా! పాపపుదైవము సమయమునకు నాచేత ఖడ్గము సైతము లేకుండఁ జేసెనుగా! నీ విక్కడనుండి చూచి సంగ్రామ క్రమమునైనను నాచెవుల వేయుచుండుము. కన్నులతోఁ జూడలేక పోయినను మహారాజుగారి యువక్రవిక్రమమును తద్భటుల యుద్భటపరాక్రమమును వీనులార వినియైనను సంతోషించెదను.

వజ్ర—క్రిందినుండి రణరంగము నాకు స్పష్టముగాఁ గావరాకున్నది. వృక్షారోహణము చేసి చూచి సరిగాఁ జెప్పెదను. ఈతరువుపై కెగఁబ్రాఁకుటకు నా కొకింత చేతోడగుము.

పుర—ఎక్కుము (అని చేయి సాయ మిచ్చి యెక్కించుచున్నాఁడు.)

వజ్ర—నే నీకొమ్మమీఁద నెక్కి కూరుచున్నాను. ఇక్కడనుండి నాకు సమస్తమును దృగ్గోచర మగును (అని ముందువంకఁ జూచి) అదిగో సంగరరంగము సర్వమును నాకిప్పుడు కన్నులఁ గట్టినట్టున్నది. మనభటులు పరబలమును సమీపించినారు. వారెట్లు వీరాలాపము లాడుచున్నారో వినుచున్నావా? ఇంతదూరమునకు వారిమాటలు చెవిలోఁ జెప్పినట్లెంత స్పష్టముగా వినఁబడుచున్నవి!

పురు—పయినుండి యేమో యనుచున్నావు. బిగ్గరగాఁజెప్పు.

వజ్రి—వారి వీరాలాపములు—వీరాలాపములు—వినఁబడు చున్నవా?

పురు—నాచెవిటిచెవులు చవులుగులుకు వారిశుభవచనము లను విను పాటి పుణ్యమునకు నోచుకోలేదు. వా రేమనుచున్నారు?

వజ్రి—ఏమనుచున్నారా?

క. కొట్టుఁడు—పరుగులు వెట్టుఁడు—
పట్టుఁడు—మనపసులఁ గొంచుఁ బాఱెద రదె యా
కట్టిఁడిపగతుర నిలువం
బెట్టుఁడు—వడి గోగణంబు విడిపింపుఁ డిటన్.

అని పలువురు పలుఁదెఱంగుల వీరోక్తులు పలుకు చున్నారు. ఉభయబలములును గలియఁబడినవి. సంకులసమర మగుచున్నది.

పురు—కన్నులు లేనికొఱంత నాకిప్పుడుగదా తోఁచుచున్నది!

వల—మేము కన్నులుగలవారమైనను లేనివారమేమైనాము.

వజ్ర—ఓహో! ఏమి యారణక్రీడ!

మ. ధరణీకాంతయు నంతరిక్షసతియున్ దా రొండొరుల్ కందుకో
త్కరసంక్రీడ యొనర్చుచో నెగయు నుద్యత్కందుకౌఘం బనన్
శరధారాహతిఁ ద్రెస్సి నూఱులు సహస్రంబు ల్మహోగ్రాకృతిన్
శిరము ల్మింటికి నొక్కట న్నెగసి తోఁణింగ్రమ్మఱం గూలెడిన్.

వల—పుచ్చకాయలవలె నెగయుచున్న యీపుఱ్ఱె లన్నియు మనపగవారివే యగునుగాక!

కంక—తథాస్తు!

పురు—ఆహా! ఏమి వారిపుణ్యము! ఒక్కసారిగ నెందఱు సుభటులు వీరస్వర్గమును గొల్లగొనుచున్నారు!

వజ్రి—

చ. బలికి నలంకరింపఁగొని వచ్చినకై వడి యోధవీరు ల
త్యలఘుగ దాసి ముద్గర శరాసనకంకటభూషితాంగులై
కలఁగక పోరు సల్పి తృణకల్పముగా నదె యుద్ధరంగమం
దెలమిని మృత్యుదేవతకు నిచ్చెద సగ్రములున్ శిరంబులున్.

చూడు చూడు మనసేనాని తేరు డిగ్గి కౌక్షేయకము కర మ్మునఁ గరమ్మును మెఱుఁగులు గ్రక్క విపక్షసేనాధ్యక్షులమీఁదఁ బడి యెట్లు వీరవిహారము సలుపుచున్నాఁడో!

ఉ. ముమ్మర మైనకాంతి నసిపుత్రిక వీరపరప్రశస్త కం
ఠమ్ములఁ గౌఁగిలింపఁ బ్రికటం బగుదివ్యసతీస్వయంవరే
ష్టమ్మున వేడ్క నాడెను వసంత మనన్ రుధిరప్రపూరముల్
చిమ్మనగ్రోవులం బఱుకిఁ జిమ్మినయట్లుగ మిన్నుముట్టెడున్.

ఇప్పుడు ధూళిపూర్ణముగానడఁగిపోయినది. స్వసైన్యనాశమున కోర్వక శత్రుసేనాపతి యైన విక్రమభుజుఁ డడ్డుపడి వీరసేనుని వనూనశరధారాప్రవాహమున ముంపఁగా నతఁడు మరల రథారోహణము చేసి శరశరాసనముల నందుకొనుచున్నాఁడు.

వల—మనవీరసేనునకుఁబోరు భారమగునేమో! నేనుబోయి-

కంక—తాళు. వారిమాటలు విననిమ్ము.

పురు—కుమారా! మన మహారాజుగారి నుపేక్షించుచున్న ట్లున్నావే?

వజ్రి—లేదు లేదు. ఈక్రందుకయ్యమున మహారాజుగారి రథమే నాదృష్టిపథమునఁ బడకున్నది.

సుధే—ఏమిబుద్ధి?

కంక—అమ్మా! అతఁడు నుత్తేమో యనుచున్నాఁడు విను.

వజ్ర—ఇప్పటి కది నేత్రగోచర మైనది. కేతనమునుబట్టి రథమును గుఱుతుపట్టినాను. మహారాజుగారును ప్రత్యక్షముగాఁగాన వచ్చుచున్నారు. ఆమహారాజపర్జన్యుఁడు వైరివీరులమీఁదశరవర్షము లెట్లు కురియుచున్నాఁడో!

పురు—నీవు వేఱుప్రక్కకు దృష్టి మరలింపక మనమహారాజుగారిపౌరుషమునే నాకు వర్ణించి చెప్పుచుండుము.

వజ్ర—ఏమి యీయాశ్చర్యము!

ఉ. తూణమునందుఁ జేయిడుట తూపులఁ దీయుట కార్ముకంబునన్
బాణచయంబుఁ గూర్చుట విపక్షులపై గుఱి పెట్టి యేయుటల్
కానఁగరా వొకింతయును; గానఁగ నౌ విలు మండలాకృతిన్
బూనుట యంపవాన లరిముఖ్యుల ముంచుటమాత్ర మెప్పుడున్

క. కరలాఘవ మే మందును
శరములు పుంఖానుపుంఖసంగతి నడరన్
శరములు వింటిని శాత్రవ
శిరములు మంటిని శతములు చేరెడు నొకటన్.

శా. ఆహాకారముతోడ నల్గడల నత్యార్తిన్ నిజానీకినీ
వ్యూహంబుల్ చలివంగ నడ్డుపడి తాఁ బుంఖానుపుంఖంబుగా
బాహాటోపముతో సుశర్మ ధరణీపాలాగ్రణిం డాకి యు
త్సాహస్ఫూర్తి నించెనున్ విశిఖవర్షంబుల్ మహోగ్రంబుగన్.

కటకటా! మనరాజుగారిధ్వజంబును రథాశ్వవ్రజంబును నేలఁగూలెను గదా!

సుధే—ఏమిబుద్ధి?

వల—తోడుపడ మన కిది సమయము.

కంకు—ఆగు. అతఁ డేమోయనుచున్నాఁడు.

వజ్రి——

మ. గద కేలన్ ధరియించి తేరు డిగుచుం గాలాంతకాకారుఁడై
కదియం బోయి విరాటభర్త రిపుయుగ్యవ్రాతము న్సూతునిన్
జదియ న్మోఁదె సుశర్మయు న్విరథుఁడై సర్వంసహామండలం
బదరన్ దూఁకె గదారణం బొకటఁ జేయన్ దారుణప్రక్రియన్.

క. కని శంఖాద్యనుజులు మన
మనుజపతికిఁ దోడుపడిరి; మఱి యరియోధుల్
చని తోడ్పడిరి సుశర్మకు;
రణసంకులతన్ గుఱు తిడరా దొండొరులన్.

దృష్టి చెదరనీక మహారాజుగారి దారుణప్రవిదారణకౌశలము నే నేత్రపర్వముగా నాలోకించుచుండఁగా మన కత్యంతసమీపమున నేయేదో నేమి ధ్వనివలె వినవచ్చుచున్నది. ఈ చెట్లక్రిందికి రథ మేదియు రాదుగదా? ఏమిది? మనభటు లింతమంది పరుగువాఱు చున్నారు!

పురు——సుశర్మమీదికా?

వజ్రి——కా దీవంకకు.

సుధే——రాజుగారు మన క్షేమైన సందేశమును బంపు చున్నారేమో!

వల——ఏరీ భటులు? నే నెదురుపోదునా?

కంకు——వేగిరపడకు. వారి నిట రానీ.

పురు——శత్రుభటులవలన నీ కిప్పు డేమి కీడు మూఁడునోయని నాయుల్లము తల్లడిల్లుచున్నది.

వజ్రి——వారిబాణము లింతదూరము రావు.

పురు——నాభయ మదికాదు. కంటఁబడిరివా శత్రు లిటవచ్చి నిన్ను వధింతురేమో యని భయపడుచున్నాను.

వజ్ర—అంధున కూఁతకోలగా నీతోనున్న నన్నుఁ జూచియు నా కెగ్గు దలఁతురా? నీచెంత నున్నంతవరకు నాకా భయము లేదు.

పురు—లోకానుభవము చాలని బాలుఁడ వగుటచేత నీవు పరులను నీవలెనే భావించు చున్నావు. వారి కంతనీతి యుండినపక్ష మున నిష్కారణముగా మనగోగణములను బట్టుదురా? కానిమ్ము. వారీస్థలమును దాఁటిపోవునఱకును క్షణకాలము నీవు మాటాడక నామాటవిని మౌనము వహించి యుండుము.

వజ్ర—వా రెవరు? ఇంకు వచ్చువారు వైరిభటులు కారు. విరాటభటులు. మనభటులే.

పురు—కారు కారు. నీవు భ్రమపడుచున్నావు. నీమాటలు నేను నమ్మను. విరాటభటు లైనపక్షమున సంగర రంగమును విడిచి వెనుక కెన్నఁడైనఁ బరుగెత్తుకొనివత్తురా? కన్ను లున్నయెడల నేనే చూచి నిజ మెఱుఁగుదునుగదా? నేత్రహీనుఁడ నగుటచేత నితరు లేమి చెప్పినను నేను విని యూరకుండవలసి వచ్చుచున్నది.

వజ్ర—నీవు నామాట నమ్ముము నమ్మకపొమ్ము. నాకన్ను లారఁ జూచినది నేను జెప్పుచున్నాను. నాకన్నులను నే నెట్లు నమ్మకుండఁగలను? ఇదిగో వారు మన మున్న చోటనుండియే పరుగెత్తుచున్నారు. వారిరాకకుఁ గారణాంతర ముండి యుండవచ్చును.

[ఇరువురుభటులు ప్రవేశించుచున్నారు.]

పురు—అట్లయినయెడల వారేల పరుగెత్తుచున్నారో యడుగు.

వజ్ర—ఓ భటులారా! మీరేల యింత వేగముతోఁ బరుగెత్తుచున్నారు? ఎక్కడ కరిగెదరు? యుద్ధ మెట్లు చెల్లుచున్నది? ఎవరి కపజయము కలుగున ట్లున్నది? ఇటు వచ్చి చెప్పిపొండు.

భటులు—మాకు మీవద్దకు వచ్చి మీతో మాటాడుచుండుటకుఁ దీఱదు. వెనుక నిలువయున్న సేనలను బిలుచుకొనిపోవుటకయి

పరుగెత్తుచున్నాము. శత్రుసేనాధిపతియొక్క శరాఘాతముచేత మన సేనాని మూర్ఛితుఁడైనాఁడు. ఇప్పుడు నిమిత్తములు మన కంత యనుకూలముగా నున్నట్లు లేవు.

పురు—అయ్యలారా! అట్లయిన దో నిలువక పరుగెత్తుఁడు. మీ రతివేగమునఁ బరుగెత్తుఁడు.

భటులు—(పరుగెత్తిపోవుచున్నారు.)

కంకు—వలలా! సుధేష్ణాది కామినీజనరక్షణమునకయి మన మిందఱ ముండగా మనకు సేనలతోఁ బనిలేదు. ఈభటులవెంట మనబలకరపుబలమును బంపి వేయవచ్చును. అమ్మా! ఏమిసెలవు?

సుధే—వలలాదులు మీ రింద ఱుండఁగా నా కేమిభయము? శీఘ్రముగాఁ బంపి వేయుఁడు.

కంకు—తంత్రీపాలా! నీవుపోయి యీభటులవెంట మన కావలి సేనను బంపివేసి యిక్కడ నున్నట్టే మరల రమ్ము.

తంత్రీ—చిత్తము (అని పోవుచున్నాఁడు)

[సారథిసహితముగా రథముతో సేనాధిపతి ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

సేనా—(అంతటఁ గలయఁజూచి) సూతుఁడా! మనరథ మిక్కడ కేల వచ్చినది?

సూతు—శత్రుశరప్రహారముచే దేవరవారు మూర్ఛితులు కాఁగా రథమును రణరంగమునుండి తొలఁగించి యీవృక్షచ్ఛాయకుఁ దెచ్చి నిలిపినాను.

సేనా—యథాపూర్వముగా రథమును యుద్ధభూమికి మరలఁ గొనిపొమ్ము. నాకిప్పుడు గాయమంత బాధాకరముగా లేదు. నేనిప్పుడే పోయి నన్ను మూర్ఛపుచ్చిన యాతుచ్ఛుని ప్రాణమును గొనవలెను.

సూతు—అదిగో పగదీర్చుకొనుటకయి మనసేనపోవుచున్నది. స్వామీ! మీరు నాప్రార్థన మంగీకరించి యించుకతడ వింందు విశ్రమించి విగతశ్రము లయి మఱి శత్రువు మీఁదికిఁ బొండు.

సేనా—అట్లు కాదు. ఆప్రకారముగా వీరభటు లంతమంది ప్రాణములు డాపక పోరాడుచుండఁగా సేనాధిపతి నన్నపేరు పెట్టుకొన్న నేను శరీరములోఁ బ్రాణము లుండఁగానే వీరవిహారము సలుపక పయినుండి చూచుచు నూరకుందునా? ఆవల భూవరుఁ డేమయ్యెనో! తోలుము-తోలుము

పురు—(ఆలకించి) ఇక్కడ నెవ్వరో గుసగుసలాడుచున్నారు. ఆమాటాడువా రెవరు? వీరభటు లైనయెడల మీ రీచెట్టునీడ కేల వచ్చినారు? ఆవల మీ రాజు ప్రాణార్తుడై పోరాడుచుండఁగా మీ రాతనిని దిగవిడిచి యిచట మీప్రాణములు దాఁచుకో వచ్చినారా! పొండి పొండి. అవమానమునకు భయపడక మీరు చావునకా జడియుచున్నారు?

వజ్ర—తూలనాడకు.

సేనా—ఓవృద్ధుఁడా! నీ వనుకొన్నట్లు—

పురు—ఇది తూలనాడుటా? చేతఁ గత్తిదాల్చి వెనుక తిరిగి వచ్చుటకు మీరు సిగ్గుపడకున్నారు. అట్టిసిగ్గుమాలిన మీరు నాతో మాటాడ రాఁబోకుడు. మీయాలాపములశబ్దమే కాని మీరూపములు నాకు గోచరము కాకున్నవి. నేనే యంధుఁడనుగాక మిమ్ముఁ జూడ గలిగియుంటినా పాఱుపంద లయి వెనుక తిరిగి వచ్చినందున కయి మి మ్మాభూమికి బలి యిచ్చి యుందును. లెండు. పొండు. పోవుచున్నట్లు లేదేమి? మీవద్ద మగతనమే లేదా? మీరు ధరించినవి తెల్లా? ఖడ్గములు కావా? ఖడ్గములే యయ్యేనేని పోయి పోరాడుఁడు,

సేనా—ఓయంధుఁడా! కోపపడఁబోకు. ప్రాణములు దక్కించుకొనవలె నని పిఱికితనముచేత నే నిటరాలేదు. మూర్ఛితుఁడ నయి యున్న సమయమున నాకుఁ దెలియకుండ సారథి నారథము నిచ్చటికిఁ దోలి తెచ్చినాఁడు. ఇదె పోవుచున్నాను-సారథీ! రథము తోలుము.

సూతు—మహాప్రసాదము. (అని తోలుచున్నాఁడు.)

వజ్ర—నాయనా! మన సేనాని మహావేగముతోఁ బోయి శత్రుసేనలమీఁదఁ బడుచున్నాఁడు.

పురు—ఎక్కడనుండి పోవుచున్నాఁడు?

వజ్ర—ఇక్కడనుండియే. ఎదుటిమాట వినిపించుకోక నీవింత వఱకు వదరుచుండినది మన సేనాధిపతినే. అతఁడు గాయపడి మూర్ఛలో మునిఁగియున్నపుడు సారథి రథము నిటఁ దోలి తెచ్చినాఁడు. అతఁడు మూర్ఛ తేరి తేరినిఁ బోరికి సమ్ముఖము చేయుటకయి సారథిని త్వరపఱుచుచుండఁగా నిజ మెఱుఁగక నీవు నిష్కారణముగా దూలనాడితివి.

పురు—అయ్యో! అజ్ఞానముచేత సేనానియెడల నేను మహాపరాధము చేసితినే! అది నా బధిరత్వదోషముగాని నాదోషము కాదు. ఈయంధుఁడు చెవిటివాఁడని యెఱిఁగి యన్నతఁడు మన్నింపక పోఁడు.

వజ్ర—ఇప్పుడీగతజలసేతుబంధ మేల? పోనిమ్ము. అదిగో యుద్ధభూమియం దంతకంతకుఁ గలకలము హెచ్చుచున్నది. రోఁజుచు మఱియొకభటుఁ డిందుఁ బరుగెత్తుకొని వచ్చుచున్నాఁడు.

పురు—యుద్ధ మెట్లు నడుచుచున్నదో యాతని నడుగు.

[భటుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

వజ్ర—ఓవీరభటా!—

భటు—నీతో మాటాడుటకు నా కవకాశము లేదు. నేనీ వృద్ధునిమాట విన్నాను. నిమిత్తములు మన కిప్పుడు ప్రతికూలముగా